

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny křesťanského umění

Veronika Šárková

Zahrady Rudolfa II.

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Magdaléna Hamsíková

„Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.“

V Praze dne 27. 6. 2010

Veronika Šárková

„Za pomoc a důvěru děkuji Pavlu Rücklovi.“

„ Za podporu při studium děkuji rodičům.“

1	ÚVOD.....	5
2	SOUHRN LITERATURY	8
3	KRÁLOVSKÁ ZAHRADA.....	14
	3.1.1 Založení královské zahrady.....	14
	3.1.2 Stavby v zahradě za předchůdců Rudolfa II.	15
	3.1.3 Zahrada v dobové literatuře.....	16
3.2	PŘÍSTUPOVÉ A ZAHRADNÍ CESTY	17
	3.2.1 Prašný most.....	17
	3.2.2 Loubí.....	19
3.3	ZAHRADNÍ ÚPRAVY V ZAHRADĚ.....	22
	3.3.1 Giardinetto.....	22
	3.3.2 Fontána	25
	3.3.3 Voda v zahradě.....	26
3.5	STAVBY V ZAHRADĚ.....	27
	3.5.1 Letohrádek.....	27
	3.5.2 Velká míčovna	31
3.7	STAVBY PRO CIZOKRAJNÉ ROSTLINY A ZVĚŘ.....	32
	3.7.1 Fíkovna	33
	3.7.2 Oranžerie	34
	3.7.3 Lví dvůr	35
4	KRÁLOVSKÁ OBORA.....	37
	4.1 Letohrádek.....	37
	4.3 Analogie.....	38
	4.4 Štola.....	39
5	CÍSAŘSKÝ MLÝN.....	41
	5.1 Brána.....	42
	5.2 Grotta.....	43
	5.2.1 Exteriér a interiér grotty	43
	5.2.2 Vlivy	44
	5.2.3 Inspirace kruhem	44
	5.2.4 Nádrž	46
6	ZÁVĚR.....	47
7	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	49
8	SEZNAM VYOBRAZENÍ.....	65
9	SEZNAM LITERATUTY	67
10	ANNOTATION.....	72
	10.1 Garden of Rudolf II.	72

1 ÚVOD

Tématem této bakalářské práce jsou zahrady císaře Rudolfa II. Původní záměr byl zpracovat zahradní útvary, kterým se Rudolf věnoval. Tedy ty, které se nám v určité podobě dochovaly, tak i ty, které jsme vlivem času ztratili. Nakonec obsahem mé práce jsou jen ty zahrady, které se nám aspoň z části dochovaly, na kterých lze do dnešních dnů vysledovat původní vlivy, rozvržení, podobu a účel. Soustředí se na pražskou Královskou zahradu a nastíním Královskou oboru, dnes známou pod názvem Stromovka.

Manýrismus nastupuje po renesančním umění jako jeho závěrečná fáze a zároveň předznamenává příchod barokního umění. Pro české umění díky umělecky založenému císaři Rudolfovi II., který přenesl do Prahy svůj císařský dvůr, získává manýrismu zvláštní postavení. Jeho zájem pro vše umělecké, mystické, alchymistické, astronomické a touha se vším tímto obklopovat jsou důvodem, proč se jeho zájmem staly i zahrady.

Rudolf byl ovlivněn pobytem a výchovou ve Španělsku a v Itálii. Na císařovo pozvání přicházelo ke dvoru mnoho zahraničních umělců, nejčastěji pocházeli z Itálie. Velký vliv na zahradní tvorbu měli i umělci z Itálie, Nizozemska a Německa. Vlivem vlašských umělců pobývajících v Praze se šířily předlohy – jak praktické vzorníky, tak i teoretické knihy o ztvárnění zahrad.

Zahradu lze označit pojmově jako Gesamtkunstwerk. Je zde propojení uměleckých oborů a řemesel navíc s botanikou. Důležitou součástí manýristických zahrad je architektura, typologie zahradních staveb se začala rozvíjet v renesanci. Široké uplatnění nacházely architektonické prvky jako schodiště, opěrné zdi, terasy, pavilóny, balustrády, grotty. Nebyly jen formálním prvkem. Zprostředkovaly prolnutí prostoru budov se zahradou, kde se odehrávaly různé šlechtické aktivity.

Renesanční zahrady mají základ v Itálii již ve 14. století, kdy došlo k oživení antických ideálů zahradního umění. V rané renesanci tento princip přesného uspořádání odráží studium matematiky a perspektivy, které tvořilo základ nového stavebního umění, ovlivněného antickou architekturou. Nejmenší jednotkou je zde čtverec. Ovocné i zelinářské

zahrady byly koncipovány pravidelně jako okrasné zahrady. Stromy byly vysazeny v přesných řadách, nejčastěji se používalo schématu quincunx, které odpovídá rozložení čísla pět na hrací kostce.¹ Keře byly tvarovány řezem, který je udržoval ve stejné výšce, koruny byly zastříhovány do pravidelných tvarů.

Jako první, kdo se zabýval vztahem zahrady a budovy byl L. B. Alberti. Již v rané renesanci doporučuje, aby zahrada byla spojována s domem. Dále doporučoval zahrady rozdělovat podle účelu, zřizovat podle antických vzorů otevřené haly a loubí. Vzdušné sloupové galerie a kamenné pergoly propojují dům se zahradou. O používání soch v zahradě přímo píše: „Nejsem proti žertovným sochám v zahradách, jenom ať v nich není nic necudného.“² Není ani proti použití květináčů a jiných dekorativních ozdob.

O rozvržení zahrad se vyjadřuje slovy: „Cesty budou lemovány rostlinami a věčně se zelenajícím listím.“³ Rovněž tak záhony, na kterých je možno v dekorativní zeleni vyznačit jména nebo erby majitelů.⁴ Novým prvkem jsou zahradní jeskyně – grotty.⁵ L. B. Alberti je zmiňuje jako první a popisuje, že jsou vybudované a obložené podle antického vzoru nejen přírodními materiály, jako je keramika, zrcadla a barevné taveniny.⁶ Význam, který se úloze zahrad v této době přičítal, vyplýval z toho, že jejich zakládáním byli pověřováni významní architekti, jako byl Vignola, Ammannati, Buontalenti.

Pro české zahradní umění jsou stěžejním dílem bohatě ilustrované teoretické spisy holandského umělce Hans Vredemana de Vries. Do Prahy přišel na pozvání Rudolfa II. a pracoval jako odborník na malířskou perspektivu a jako návrhář fontán. Vries se orientoval na klasičtější architekturu, stejně jako Vitruvius, kterého studoval. Vries je malíř architektury, jehož návrhy mají nádech zahrad měšťanských. Nejsou tedy podle italských vzorů, kde se zahrady uplatňovaly hlavně u venkovských děl. Podle Vredemanových návrhů se zakládá tzv. Královská zahrada na Pražském hradě.⁷ Jeho díla *Hortorum Viridariumumque Elegantes Formae* z roku 1583 a *Variae Architecturae Formae* z roku 1601 jsou souborem tisků architektury, zahrad a jejich ornamentální dekorace, které navíc živě znázorňují, jak se

¹ BAŠEOVÁ 1991,27

² ALBERTI 1956, 310

³ ALBERTI 1956, 309

⁴ FIERLINGER 1938, 17

⁵ BAŠEOVÁ 1991, 25

⁶ KALUSOK 2004, 62

⁷ FIERLINGER 1938, 23

renesančních zahrad užívalo, jak se v nich žilo.⁸ Kniha *Hortorum viridariorumque eleganter multiplici formae* je jedna z prvních knih, která dávala zahrady do souvislosti s architekturou.

Vliv na zahradní tvorbu neměly pouze odborné spisy. Velkou inspiraci pro umění zahradnické nacházíme i v beletrii. Kniha *Hypnerotomachia Poliphili* od dominikánského mnicha Francesca da Colonna, vydaná roku 1499, je jedna z nejkrásnějších knih renesance. Vypráví o lásce Polifila a Polie. Milenci jsou převezeni na ostrov Citeru, který je celý zahradou dokonalého kruhového půdorysu. Nechybí zde boskety ani pomerančovničky a citroníky, z kterých se otvírají okna. Julius von Schlozer o tomto díle mluví jako o romantickém komentáři k Vitruvioví.

Prostor ostrova je rozdělen do dvaceti stejných úseků, které se sbíhají k vyvýšenému středu teras. Každý úsek je určen určité rostlině, druhu ovoce, květiny či byliny.⁹ Terasy jsou samostatné prostory s rostlinami, které jsou geometricky upravovány. Prostředí je plné soch, balustrád, fontán a dalších uměleckých děl. Velké části spisu jsou vyzdobeny ilustracemi, které podávají přesnější představu o popisovaných stavbách. Zahrada je kompozičně komplikovaným labyrintem. Směrem ke středu jsou založeny ovocné sady a pergoly, které spojují jednotlivé pavilóny. Vodní kanály jsou ohraničeny mramorovými zídkami. Z mramorové cisterny vytéká voda do šestiúhelného bazénu. U středu ostrova je Venušina fontána a chrám s křišťálovou kopulí na sedmi sloupech. Zahrada jako pohodlné místo je také zmíněna v díle Giovanniho Boccaccia *Decameron*, kde je zahrada vylíčena ve třetím dnu.

Problematika zahrad byla tématem architektonických traktátů, inspirací výtvarných i literárních děl, a proto se stala i tématem mé bakalářské práce. Rozhodla jsem se zjistit co nejvíce dostupných informací o podobě Královské zahrady za císaře Rudolfa II. – za císaře, za jehož vlády bylo umění na pražském dvoře centrem umění evropského. V práci se zaměřím na stavby, které již v zahradě stály nebo byly vystavěny za Rudolfa II. a jejichž stavba ovlivňovala vývoj zahrady. V druhé části práce nastíním podobu Královské obory, která byla pro císaře též důležitou, zvláště pak areál Císařského mlýna. Oba celky jsou přírodními útvary, v těsné či vzdálené blízkosti hradu, ale zcela odlišné svým využitím.

⁸ BAŠEOVÁ 1991, 31

⁹ HENDRYCH 2005, 38

2 SOUHRN LITERATURY

Manýristické umění vychází z renesančního slohu, který si upravilo vlastními prvky, odpovídajícími dobovému cítění předznamenávajícímu nástup baroka. Toto mísení je i ve vývoji zahradního umění za Rudolfa II. symbolem manýrismu u nás. Císař přebírá zahrady většinou již se stavebními dominantami renesančního slohu. Proto je důležité pracovat i s literaturou zabývající se renesanční architekturou. Cizojazyčných i českých publikací věnujících se renesanční architektuře je mnoho, proto v souhrnu literatury uvedu jen ty, které se přímo vztahují k obsahu práce.

Pro vytvoření představy o podobě zahrady za Rudolfovy vlády jsou také důležité publikace pojednávající o zahradním umění zejména v Itálii, kde se zahradní umění a zahradní architektura prosadily nejdříve, a v Holandsku, odkud přichází Hans Vredeman de Vries, důležitý tvůrce pro české prostředí. Nejprve v souhrnu literatury uvedu všeobecné přehledy, knihy o architektuře a zahradách. Poté shrnu literaturu o Královské zahradě, kterou budu řadit chronologicky, avšak bude-li potřeba pro doplnění tematického okruhu zmínit novější publikaci, časový vývoj přeruším.

Pozornost Královské zahradě věnovali již doboví cestovatelé, kteří navštívili Prahu. Královské zahradě se věnuje i místopisná literatura devatenáctého století. Na počátku dvacátého století se v literatuře začínají objevovat možné rekonstrukce zahrady či jejího technického chodu. Tento zájem jistě vyvolala i rekonstrukce giardinetta před Letohrádkem, probíhající v letech 1937 – 1939 pod vedení P. Janáka. Za nepříznivých podmínek během 2. světové války byla badatelská činnost přerušena, v padesátých letech 20. století zájem o Královskou zahradu opět vzrostl. Středem pozornosti se však stávají renesanční stavby vznikající v předrudolfínské době. Což není tak nepochopitelné, protože z úprav za doby Rudolfa II. se nám mnoho nezachovalo. Proto bylo toto téma většinou jen okrajové. V posledních letech jsou důležitými prameny publikace od H. Lietzmannové a S. Dobalové.

Renesančním obdobím v Čechách nás dobře provede kniha *Renaissance Art in Bohemia*.¹⁰ Kniha zahrnuje období od 15. do 17. století, provází nás od Jagellonců až ke dvoru Rudolfa II., představuje nám všechny oblasti uměleckého řemesla. Podobně nám představuje renesanční umění i kniha *Renaissance in Böhmen*.¹¹ V českém jazyce nesmíme opomenout řadu *Dějiny českého výtvarného umění*,¹² díl II/1, který obsahuje kapitolu Architektura doby Rudolfa II. Průvodcem uměleckého dění na pražském dvoře je kniha *Rudolfínská Praha*.¹³ Práci věnujících se pražské architektuře obecně, či renesančnímu a manýristickému období, existují celé řady.¹⁴

Kniha *Italští umělci v Praze*¹⁵ předkládá vliv a zdomácnění italského umění v Českém království. V kapitole Renesance jsou rozepisovány vztahy stavitelů působících na Letohrádku a celá jedna kapitola se věnuje umění manýrismu. Rozšířeným pojednáním o manýrismu je titul *Panorama manýrismu*¹⁶, což je nejucelenější české pojednání o tomto období. První z publikací věnující se Rudolfínskému umění je drobná kniha *Rudolfínská Praha*.¹⁷ Mezi publikace přibližující rudolfínské umění patří *Umění na dvoře Rudolfa II.*¹⁸ Kniha představuje umělecké dění na pražském dvoře, opět včetně uměleckého řemesla. Pro nás je důležitá kapitola Rudolf II. jako stavebník. Kniha *Rudolf II. a Praha*¹⁹, vydaná u příležitosti výstavy, reflektuje umělecký vývoj v rezidenčním městě. Zvláště důležitým pramenem pro studium Rudolfovy architektury je *Rudolf II. a Praha: Katalog vystavených exponátů*.²⁰ Kapitola o architektonických výkresech zahrnuje vyobrazení a odkazy na odbornou literaturu. Písemným záznamem konference konané v Praze je kniha *Rudolf II, Prague and the World*.²¹

¹⁰ HOŘEJŠÍ/KRČÁLOVÁ/NEUMANN/POCHE/VACKOVÁ 1979.

¹¹ SEIBT 1985.

¹² KRČÁLOVÁ 1989, 160 – 181.

¹³ PÁNEK 2006.????

¹⁴ Pro příklad uvedu několik základních titulů: Jaroslava STAŇKOVÁ / Jiří ŠTURSA / Svatopluk VODĚRA: Pražská architektura. Významné stavby jedenácti století. Praha 1991. Emanuel POCHE a kol.: Praha na úsvitu nových dějin. Čtvero knih o Praze. Praha 1988. Pavel VLČEK (red.): Umělecké památky Prahy. Praha 2000. Eva / ŠMÁNKOVÁ: Česká renesanční architektura. Praha 1961.

¹⁵ PREISS 1986.

¹⁶ PREISS 1974.

¹⁷ NEUMANN 1984.

¹⁸ FUČÍKOVÁ / BUKOVINSKÁ / MUCHKA 1991.

¹⁹ FUČÍKOVÁ 1997.

²⁰ FUČÍKOVÁ 1997.

²¹ KONEČNÝ / BUKOVINSKÁ / MUCHKA 1998.

Přehledové zpracování zahrad v širším pojetí, s odkazem na další literaturu, předkládá kniha *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*.²² Obdobného zaměření je kniha *Zahrady pražského hradu a zámecké zahrady v Čechách a na Moravě*.²³ Publikace *Zahrady pražského hradu*²⁴ představuje zahrady od jejich vzniku po současný stav. Počátky zahradního umění v Praze jsou zahrnuty v knize *Pražské zahrady a parky*.²⁵

*Pražské zahrady*²⁶ nejprve zahradní vývoj v daném období popíše v evropském měřítku a poté věnuje kapitulu pražským zahradám. Podle slohového období je řešena i kniha *Historické zahrady v Čechách a na Moravě*.²⁷ Kapitoly o českém prostředí zahrnují nejvýznamnější zahradní památky u nás.

Pokud chceme záznamy o Královské zahradě řadit chronologicky, musíme začít od zpráv dobových cestovatelů. Publikace *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze*²⁸ nám dává svědectví o podobě zahrady a jejím využívání.²⁹

V místopisné literatuře věnuje celou kapitolu zahradě a Ferdinandovu Belvederu kniha *Malebné cesty po Praze*.³⁰ Kapitola o zahradě shrnuje vývoj zahrady, osobnosti navštěvující zahradu a oblíbené hry. Podrobněji o historii Královské zahrady, přístupových cestách, stavbách i o zahradnicích působících v Královské zahradě pojednává kniha *Ze Staré Prahy*.³¹ Jako pohádkový svět líčí Královskou zahradu za Rudolfa II. kniha *Praha ve své slávě i utrpení*.³²

Mezi publikace věnující se podrobněji rozboru Letohrádku, patří kniha *Belveder*³³, obsahující architektonický rozbor a historický úvod. Další kniha věnovaná této stavbě *Královský letohrádek zvaný Belveder*³⁴ hledá analogie v italských stavbách a předlohy

²² PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ/PETRU/RIEDL/SVOBODA 1999.

²³ VÁVROVÁ 1996.

²⁴ CHOTĚBOR/LUKEŠ/ONDŘEJ/VÁVROVÁ 1993.

²⁵ PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ 2000.

²⁶ BAŠEOVÁ 1991.

²⁷ DOKOUPIL/NEUMANN/VESELÝ 1957.

²⁸ FUČÍKOVÁ 1989. JANÁČEK 1962, 84-57.

²⁹ Dobové svědectví jsou též publikovány: Příběh Pražského hradu. Praha 2003, 323 – 325. Jarmila

KRČÁLOVÁ: Poznámky k rudolfínské architektuře, in: Umění Praha 1975, DEMETZ 1997, DOLENSKÝ 1910

³⁰ HEROLD 1884, 408-422.

³¹ SVÁTEK 1899, 126-.

³² DOLANSKÝ 1910.

³³ BALŠÁNEK 1897.

³⁴ MIHULKA 1939.

v architektonických traktátech. Vyvrací jako autora stavby G. Spazia a přiklání se k autorství P. della Stelly.³⁵ Důležitým literárním pramenem je dvoudílný článek *Královský Letohrádek*.³⁶ První část pojednává o stavbě Letohrádku za Ferdinanda I. O stavebním dění na Letohrádku za Rudolfovy vlády se dočteme v druhém dílu. Na konci článku je vždy uveden seznam archivních pramenů.

Toto autorství potvrzuje i nejnovější literatura *Pražský Belveder a severská renesance*.³⁷ Kniha je souhrnem dosavadního bádání, zabývá se historií vzniku, autorskou otázkou a architektonickým rozbohem. J. Bažant se věnuje zasazení stavby do zahrady a jejím vlivem na dispoziční uspořádání. Upozorňuje, že podle časových údajů bylo založení letohrádku druhotné, došlo k němu až po založení zahrady. Přínosnou knihou o podobě již nezachovaných částí zahrady je zpracování *Langweilův model*³⁸ s obrazovou přílohou modelu. Zachované plány Královské zahrady a obory byly publikovány v *Památky archeologické*.³⁹

Velké pozornosti se dostávalo tzv. Zpívající fontáně. Zmiňuje ji každá publikace týkající se Královské zahrady. Kapitola ve *Starožitnostech a Památkách země České*⁴⁰ je nejhodnotnějším pojednáním ze starší literatury. Fontáně byla věnována zvláštní pozornost v samostatně publikované studii *Bronzová fontána v Královské zahradě na Hradě pražském*.⁴¹ Studie sleduje výrobu fontány od příkazu císaře k zhotovení až po uvedení do provozu. Ilustrována je perokresbou fontány s nástavcem v podobě orlů s císařskou korunou od Vavřince Kříčky. Perokresba je součástí rukopisu *Mathesis bohemica*⁴², který obsahuje množství perokreseb, představující různá děla, hmoždíře a jiné puškařské a zvonařské práce. Italské analogie k fontáně jsou rozepsány v článku *Kašny, fontány a vodní díla české a moravské renesance*.⁴³

³⁵ Stavby v Královské zahradě a jejich dobové využití zmiňuje i Karel Vratislav ZAP: Popis královského hradu, hlavně chrámu u sv. Víta a všech jiných kostelů a světských stavení na Hradě v Praze. Praha 1868.

³⁶ SVOBODA 1978

³⁷ BAŽANT 2006.

³⁸ BEČKOVÁ 2000.

³⁹ PODLAHA 1920 – 1921 1922 – 1923.

⁴⁰ MIKOVEC 1860, 175 – 177.

⁴¹ HERAIN 1905.

⁴² ŠIMEK 1947.

⁴³ FUČÍKOVÁ 1973,

Fontána, neujasněný počet nádrží a vodotrysků, žádala potřebné zdroje vody a její rozvod v zahradě. Uvedu nejrozsáhlejší literaturu zabývající se tímto tématem.⁴⁴ Přívodem vody na Hrad a do zahrady se zabývá kniha *Divy staré Prahy*.⁴⁵ Jedenácté číslo regionálním časopisu *Břevnovan*⁴⁶ se zabývá přívodem vody v době prvních Habsburků. Problematice vodovodu je věnovaná celá kniha *Klenot města*.⁴⁷ Encyklopedii pražských fontán a kašen, s úvodní kapitolou věnující se zdrojům vody, obsahuje kniha *Pražské kašny a fontány*.⁴⁸ Kapitola Voda pro hrad v knize *Příběh pražského hradu*⁴⁹ se věnuje potřebě užitkové vody a jejím přívodem do zahrady.

Ve sborníku *O královském hradě pražském*⁵⁰ se autor v kapitole věnované dějinám hradu zabývá i stavební fundací prvního Habsburka. Zde je důležité nastínění peněžních zdrojů, které byly použity na stavby v zahradě. Důležitou literaturou k dějinám Královské zahrady a Letohrádku je článek *Z počátků Královské zahrady v Praze*.⁵¹ Jak sám autor píše, jde o přehledné vylíčení počátečního vývoje. Pro tuto práci bylo významné nastínění vlivu stavebních prací u Letohrádku na okolí zahrady a představení zahradníků podílejících se na vytváření zahrady. Článek *Poznámky k Rudolfínské architektuře*⁵² pojednává o stavební činnosti za Rudolfa II. i mimo rezidenční město.

Rozsáhlá kniha *Hradčany, Pražský hrad*⁵³ při architektonickém popisu Hradčan neopomíjí ani Královskou zahradu. Na konci knihy je kapitola zabývající se vyobrazením Hradčan. Novějším souhrnem o počátcích Královské zahrady je kniha *Příběh pražského hradu*.⁵⁴ Text je převážně vystavěn z archiválií – příkazů od Ferdinanda I.

V bulletinu centra Studia Rudolphina, vydávaného jednou ročně, jsou i statě věnující se královské zahradě. Autorkou je S. Dobalová, která se rudolfínským zahradám věnuje

⁴⁴ Dále se o vodovodu v královské zahradě zmiňují: V ROD:Hradní potok, in: Naše Praha, Praha 1925-26, Julius Max SCHOTTKY: Prag, wie es war und wie es ist, nach. Praha 1831. František RUTH: Kronika královské Prahy a obcíh sousedních. Praha 1904. Jaroslav PETRU: Vodní živel ve vývoji zahradního umění, in: Zahrady-parky-krajina 4, Praha 2000.

⁴⁵ STREIT 1958, 152 – 179.

⁴⁶ HERINK Z LIBOCE 1997, 8 – 10.

⁴⁷ JÁSKA / KŘIVSKÝ / MALÁ / VÁVROVÁ 1997.

⁴⁸ EDELER / UXA 2004.

⁴⁹ MUCHKA 2003, 307 – 310.

⁵⁰ ČELAKOVSKÝ / KALOUSEK / RIEGER / STUPECKÝ 1907, 22-29.

⁵¹ MORÁVEK 1938, 530-

⁵² KRČÁLOVÁ 1975, 499 - 5

⁵³ VANČURA 1976.

⁵⁴ FUČÍKOVÁ 2003, 246 – 251

nejnověji a zahrady Rudolfa II. řeší i ve své dizertační práci. Stat' Tři alba Hanse Puechfeldnera „*Vo trávnicích královských a jiných osvícených a bohatých pánuov*“⁵⁵ se věnuje zahradníkovi Rudolfa II. Další příspěvek „*Grüne Gänge im Königlichen Garten der Prager Burg*“⁵⁶ rekonstruuje přístupové cesty do zahrady a podobu loubí za Rudolfa II. Publikovány jsou zde kresby dřevěného loubí v řezu a korespondence mezi císařem, Českou komorou a B. Wolhmutem týkající se loubí.

Článek „*Erzherzog Ferdinand II. von Habsburg, das Lusthaus Belvedere und die Fischbehälter im Königlichen Garten der Prager Burg*“⁵⁷ pojednává o rozvržení zahrady v okolí Letohrádku podle návrhů Ferdinanda II. a B. Wolhmuta, které jsou zde publikovány a podrobně rozebrány. V novější zahraniční literatuře je věnována kapitola Královské zahradě v knize *Irdische Paradis*.⁵⁸

Královská zahrada byla jistě za Rudolfa II. uměleckým skvostem, jak o tom svědčí i zprávy cestovatelů, ale stále je obsahově v publikacích jen vsuvkou nebo přechodníkem mezi pojednáním o renesanční a barokní Královské zahradě. Podoba Rudolfínské Královské zahrady dodnes skrývá neodhalená tajemství, která si jistě zaslouží více pozornosti.

⁵⁵ DOBALOVÁ 2005, 39-50

⁵⁶ DOBALOVÁ 2008, 18-33

⁵⁷ DOBALOVÁ 2008, 11 – 18

⁵⁸ LIETZMANN 2008, 67 – 108

3 KRÁLOVSKÁ ZAHRADA

3.1.1 Založení královské zahrady

Pražský hrad leží na přirozeném skalním útvaru, dlouhý skalní ostroh se táhne od západu k východu a udává hradišti podélný tvar. Areál hradu byl opevněn v době Václava I. a za Přemysla Otakara II. nabyt spíše obranného charakteru. Plocha hradiště byla tímto opevněním ustálena až do požáru roku 1541.⁵⁹

V místech, kde se zahrada zakládala, byly již od 14. století vinice, které z části patřily malostranským měšťanům a přešly do královského majetku již za Vladislava II. Jagellonského.⁶⁰ Další dvě vinice patřily kapitule u Všech svatých a benediktinskému klášteru sv. Jiří. Tyto dvě vinice pro založení zahrady získal Ferdinand I. roku 1534, ale finanční prostředky k zaplacení vinic chyběly, peníze získával půjčkami, pokutami od měst⁶¹ a uložením zvláštní daně 2 000 zl. pražským židům.⁶² Svatojiřský klášter zprvu pobíral každoročně sud vína, později za něj dostávali náhradu 14 kop grošů míšeňských.⁶³ Literatura uvádí také možnost, že pozemek svatojiřského kláštera nebyl již vinicí, ale polem, a z toho důvodu dostával klášter každoročně sud vína, jako náhradu za ztrátu sklizně.⁶⁴ Po připojení Královské vinice k těmto pozemkům bylo vytvořeno území pro založení zahrady.

V listopadu roku 1534 se začalo s terénní úpravou a vytrháváním keřů vinné révy, které nebyly vzácné. V tomto roce si král začal dopisovat s Floriánem Grispeckem o půjčkách na Královskou zahradu a stavební materiál. Roku 1535 přišel do Prahy Vlach Spazzio se svojí družinou a započal se stavbou hradní zahradní zdi, patrně podle plánu J. Čerta.⁶⁵

⁵⁹ FIALA 1933, 4

⁶⁰ KALOUSEK 1907, 22

⁶¹ VÁVROVÁ 1993, 23

⁶² KALOUSEK 1907, 28 MORÁVEK 1938, 530 předkládá výtah o příjmech a vydání na zahradu od Griespecka s Gerštorfem dvorské komoře.

⁶³ HERAIN 1896, 9

⁶⁴ KALOUSEK 1907, 23

⁶⁵ MORÁVEK 1938, 531

3.1.2 Stavby v zahradě za předchůdců Rudolfa II.

Krátce po založení se začalo v zahradě stavět, první stavební dominanta v zahradě vznikala za Ferdinanda I., jakožto jejího zakladatele. Královský Letohrádek byl situován na kraji jižní části zahrady, práce na stavbě trvaly od roku 1538 do roku 1564.⁶⁶ Za Ferdinanda I. byla roku 1548 vystavěna první dřevěná míčovna sloužící jen provizorně, než se postaví míčovna kamenná.⁶⁷ Míčovna se nacházela poblíž horní terasy a nad ní ústily kryté dřevěné chodby vedoucí přes Prašný most.⁶⁸

Vývoj zahrady přerušil požár, který vypukl 2. června 1541 na Malostranském náměstí a rozšířil se Nerudovou ulicí až na hrad.⁶⁹ Požár zničil i nový most vedoucí do královské zahrady, kde také způsobil mnoho škod.⁷⁰

Ferdinand I., inspirovaný dobovou zahradní tvorbou, dbal i na plastickou výzdobu zahrady. Hlavní dílo, které se nám zachovalo do dnešních dnů, je Zpívající fontána. Císař návrhy k fontáně zadal roku 1562 Francescu Terziovi.⁷¹ Po přesídlení do Vídně králův zájem o zahradu neopadl. Svého syna Ferdinanda II. Tyrolského ustanovil místodržícím v Čechách a nadále s ním setrval v korespondenci, která informovala o průběhu stavebních prací na hradě a v zahradě i o návrzích nádrží, které plánoval s B. Wolhmutem.⁷² Po odchodu místodržícího arciknížete Ferdinanda II. Tyrolského do Insbrucku došlo ke zpomalení stavební činnosti v zahradě.

Z důvodu přesídlení Maxmilián II. z Prahy do Vídně nebyla již vyvíjena taková stavební činnost v zahradě, jak tomu bylo za jeho otce. Důležitou stavbou, která narušila osovost zahrady je Velká míčovna, která byla již třetí stavbou tohoto charakteru v zahradě. Se stavbou se začalo roku 1567, kdy byla dostavěna Malá míčovna.⁷³ Malá míčovna byla vystavěna v blízkosti brány do zahrady a vybombardovaná roku 1757.⁷⁴ Přínosem

⁶⁶ SVOBODA 1978, 8

⁶⁷ SVOBODA / PROCHÁZKA 1975, 18

⁶⁸ VÁVROVÁ 1993, 24

⁶⁹ VANČURA 1976, 88

⁷⁰ HAVRÁNEK 2004, 78

⁷¹ POCHE / JANÁČEK 1963, 89

⁷² DOBALOVÁ 2008, 11–18 VÁVROVÁ 1993, 24

⁷³ HORÁKOVÁ 1993, 11

⁷⁴ SVOBODA / PROCHÁZKA 1975, 18

Maxmiliána II. pro zahradu kromě Velké míčovny bylo postavení domku zahradníka, tedy pro Hanse Clolu, založení fikovny, položení vodovodu v zahradě a spuštění fontány.⁷⁵

Znovuoživení prací v zahradě nastalo až s přesídlením Rudolfa II. z Vídně na Pražský hrad. Po jeho dědovi Ferdinandu I. a strýci Ferdinandovi II. Tyrolském zůstalo v zahradě mnoho důležitých a krásných staveb. Nejvýznamnější jsou Letohrádek a Velká míčovna, které vymezovaly prostor zahrady. Půdorys zahrady tvoří perspektivně ubíhající obdélník cca 150x100x450 metrů zužující se k východu. Středem obdélníku, kolmo k hlavní ose, vedla dělicí rozšířená cesta, která je uváděna jako střední plac. Tato cesta je v zahradě dodnes.⁷⁶ Ve středu zahrady se nacházely skupiny keřů a květin na železných tyčkách, které tvořili text Otčenáše. Císař dal vytvořit z květin nápis A.D.S.I.T., což bylo jeho heslo. Vykládat se může, jako „A Domino Salus In Tribulatione“ nebo „Auxiliante Deo Sum Inimicis Terror“.⁷⁷

3.1.3 Zahrada v dobové literatuře

Královská zahrada za Rudolfa II. patřila mezi soudobá hodnotná umělecká díla, jak zmiňují ve svých spisech zahraniční cestovatelé. Georg Braun sepsal šestisvazkové pojednání o předních městech doby. V Praze se věnuje hradu, palácům, které srovnává s florentskými. Za svého pobytu v Praze roku 1597 se obdivoval také „dokonalému udržování zahrady s Letohrádkem, fontánou, míčovnou a zvěřincem, okouzlen ovšem [byl] také císařovými sbírkami i stáji s desítkami vzácných koní.“⁷⁸

Francouzský právník Jacques Esprinard navštívil Prahu roku 1597. Popisuje Královskou zahradu jako zahradu, ve které se nacházelo mnoho rostlin všeho druhu i upravených parterů a na jejich konci je ještě jedna malá zahrada obehnaná železnými mřížemi zeleně natřenými, kde mezi nimi je krásná fontána z bronzu.⁷⁹ Obdivoval krytou chodbu, kterou chodil císař do zahrady, Velkou míčovnu, zvěřinec, fontány a letohrádek. V této pasáži se zmiňuje o domácích a zahraničních rostlinách, které jsou tvarovány železnými destičkami do písmen a textů.⁸⁰

⁷⁵ HERAIN 1905, 8 PREISS 1986, 83 VÁVROVÁ 1994, 53 MUCHKA 2006, 117

⁷⁶ MUCHKA 2006, 117

⁷⁷ SVÁTEK 1899, 144

⁷⁸ JANÁČEK 1962, 84-87

⁷⁹ FUČÍKOVÁ 1989, 33

⁸⁰ KRČÁLOVÁ 1975, 502

Francouz Pierre Bergeron navštívil Prahu dvakrát. Za svého pobytu v Praze roku 1603 popisuje cestu do zahrady po „krytém dřevěném mostě nad příkopem s nevelkou tajnou chodbou nahoře, kudy se císař v skrytu ubírá do zahrady, takže jej nemůže nikdo spatřit, ale on sám může vzhlednout, co se mu líbí.“⁸¹ Takovéto chodby má po celém hradě i v zahradě. Zahradu P. Bergeron rozděluje na tři celky. Uprostřed se nachází sad, který je osazen z ovocných stromů, dále je v zahradě místo, kde se pěstují pomerančovníky a fíky, v poslední zahrádce je bronzová fontána.⁸² Francois de Bassompierre v *Deníku mého života* z roku 1655 věnuje epizodu pražským skandálům a zločinům. S baronem Ch. H. Ruswormem byli pozváni na večeři do domu rodu Vřesovců, odtud jeli kočárem do hostince, kde se chtěli pobavit s dcerami hospodského. Hospodský před nimi dcery uchránil a cestou ke kočáru bylo po pánech házeno kamení. Za pět dní po incidentu hráli míčové hry v míčovně. Na hru se přišel podívat i císař, který je tajně sledovat skrze žaluzie v jednom z oken vedoucích do míčovny.⁸³ Císař hráče pozoroval ze zahrady.

J. Dolanský, který ve své knize nechává ožít ruch rudolfinského hradu, líčí hlouček mladých šlechticů jdoucí k mostu, hovořící o včerejší hře v míčovně, při které byl přítomen i sám císař.⁸⁴ Zahradu za Rudolfa II. nazývá pohádkovým světem, popisuje četné vodomety, mramorové vodní nádrže, kamenné a bronzové sochy, umělá loubí a zvláštnosti jako zahřívárny naplněné cizími rostlinami.⁸⁵ Avšak úpravy zahrady Rudolfem II. jsou pro některé badatele známkou úpadku dobového vkusu.⁸⁶

3.2 PŘÍSTUPOVÉ A ZAHRADNÍ CESTY

3.2.1 Prašný most

Zahrada je od hradu oddělena příkopem, kterým protéká potok Brusnice. Příkop nechal přemostit Ferdinand I. Stavba mostu byla časově souběžná s úpravou zahrady, jak dokládá dopis z 11. listopadu 1534.⁸⁷ Dopisem z 3. prosince 1535 opětovně vyzývá hejtmana

⁸¹ FUČÍKOVÁ 1989, 33

⁸² FUČÍKOVÁ 1989, 89

⁸³ DEMETZ 1997, 267 FUČÍKOVÁ 1989, 99

⁸⁴ DOLENSKÝ 1910, 111

⁸⁵ DOLENSKÝ 1910, 62

⁸⁶ DOKOUPÍ / NEUMANN / RIEDL 1956, 14

⁸⁷ PREISS 1974, 20 SVOBODA 1978, 1 – 8

k přípravě materiálu na nosné pilíře.⁸⁸ Král si přál při pobytu v Praze osobně dohlížet na zakládání zahrady, proto bylo přímé spojení s hradem pro krále tak důležité.

O průběhu stavby v následujícím roce se literární prameny rozcházejí. E. Fučíková publikovala vyúčtování zaslání králi Ferdinandovi I. dvorním sekretářem Griespekem z 1. července 1535, ve kterém píše, že již byla nasazena chodba, která umožňovala pohodlné spojení s hradem.⁸⁹ J. Svátek ve článku *Královská zahrada na Hradčanech* zmiňuje, že 14. srpna 1535 byl dostavěn dřevěný most přes Jelení příkop, takže král může na podzim tohoto roku po mostě přejít a zahradu si prohlédnout.⁹⁰ Datum 14. srpna 1535 jako dohotovení mostu uvádí i E. Herold v monografii *Královský hrad pražský*.⁹¹ V článku J. Morávka je zmíněn požadavek 600 zl. na dokončení mostu. Na jaře roku 1536 nebyl most ještě pokryt a chodba nebyla dokončena. Do zimy je chodba mostu hotova a hrad je spojen se zahradou.⁹² Jestliže na jaře 1536 neměl most krytinu a chodba nebyla dokončena, jde stěží tvrdit, že most králi poskytoval pohodlný přechod do zahrady.

J. Morávek jako autora mostu určuje Jana Čerta, který je již v roce 1529 uváděn jako „kön. Bau und brückenmeister.“⁹³ J. Čert byl již v roce 1528 jmenován císařským stavitelem, o rok později fortifikačním inženýrem a v roce 1536 se stal vrchním císařským stavitelem. Působil hlavně ve Vídni, z které byl několikrát vyslán jako technický dozor na stavbu letohrádku. Je tedy velice pravděpodobné, že Ferdinand I. přenechal stavbu mostu ověřenému staviteli.

Most byl založen více na západ od dnešního náspu.⁹⁴ Vystaven byl na šesti kamenných pilířích, které nesly dřevěnou chodbu. Chodba byla krytá a řezbářsky zdobená.⁹⁵ Most začínal na druhém hradním náměstí a na druhé straně ústil do stavení. V této podobě se most dlouho nezachoval. 2. června 1541 vypukl na Malé Straně požár, který se rozšířil na Pražský hrad a zachvátil i most. S novou výstavbou mostu se čekalo pět let z důvodu nedostatku peněz. Z roku 1549 se nám zachovalo svědectví, že básník a kazatel Šimon Fagellus Buček při

⁸⁸SVÁTEK 1899, 130

⁸⁹FUČÍKOVÁ 2003,248

⁹⁰SVÁTEK 1899, 131

⁹¹HEROLD 1884, 397

⁹²MORÁVEK 1938,531

⁹³MORÁVEK 1938, 531 VLČEK 2004, 127

⁹⁴KALOUSEK 1907, 23

⁹⁵SVÁTEK 1899, 131

přechodu po mostě propadl zpuchřelým prknem do Jeleního příkopu a zemřel.⁹⁶ Ani čtyři roky po rekonstrukci nebyl tedy stav mostu v pořádku.

Roku 1576 nechal Rudolf II. Prašný most přestavět.⁹⁷ V podkroví mostu si nechal vybudovat tajnou chodbu, která sloužila pouze jeho osobním účelům, aby mohl nepozorován přejít do zahrady. Kudy vedly další kroky k zahradě, můžeme vyčíst z barokního půdorysu pocházejícího asi z roku 1750 od J. H. Dienebiera.⁹⁸ [1] Z podkroví mostního ochozu vcházel císař do stavení v předmostí, kde jej první krátké schody dovedly na úroveň vchodu z předmostí, poté následovaly delší schody, které jej vyvedly na obdélný dvůr. Naproti císaři se nacházela Přední míčovna, za kterou na severní straně vedla tajná cesta, kterou císař procházel dále k zahradě. Na konci tajné cesty byl vstup do Královské zahrady.

Císař vstupoval do zahrady pravoúhlým portálem s kamenným ostěním, který je v zahradě zachován ještě dnes. [2] Vstup je vyobrazen v rytině Pohled na zahradu Pražského hradu od Oudena-Allena z roku 1685. [3] Po pravé straně vstupu jsou v rytině i v půdorysu vyobrazeny schody do spodní části zahrady, směrem k Jelenímu příkopu. Dnes vede na místě schodiště svažující se rampa. [4]

Přechod mostu do domu je zachycen Pietrerem Stevensem v lavírované perokresbě kolem roku 1610. [5] Dobře viditelná podoba mostu i přechodu mezi mostem a stavbou domku je na rytině Pohled na Královskou zahradu z věže chrámu sv. Víta [6] z roku 1740. Stejně spojení se zahradou je v zámku v Brandýse nad Labem. Most byl zbudován roku 1563 pod vedením mistra Matesa při rozšiřování zámku podle mistrových plánů.⁹⁹ Podobně jako v Praze je most veden přes příkop oddělující zámek od zahrady, je vystavěn na kamenných pilířích, ale chodba mostu je vyzděna z kamene. [7]

3.2.2 Loubí

V prostorách renesanční zahrady byl kladen velký důraz na osu probíhající zahradou. Tak tomu bylo i u pražské zahrady, která byla zároveň paralelní s osou hradu. Osové spojení zdůrazňovalo loubí vedené ze středu zahrady ke giardinettu. Loubí nechal vystavět již Ferdinand I., aby mohl projít na konec zahrady k Letohrádku suchou nohou a nikým neviděn.

⁹⁶HEROLD 1884, 398

⁹⁷HERAIN 1905,2

⁹⁸PODLAHA, 920 – 1921, 47

⁹⁹KRČÁLOVÁ 1954, 137

Za Maxmiliána II. bylo loubí přestavěno a vymalováno. O. Bašeová ve své monografii uvádí, že dřevěná chodba byla vystavěna až za Maxmiliána II.¹⁰⁰

Důležitým dokumentem o podobě loubí je zpráva ze 17. března 1567¹⁰¹, v němž Andreas Altman předložil České komoře návrh na přestavbu. V dokumentu se dočítáme, že přestavba byla plánována, i když starší loubí stále stálo. Staré loubí bylo vysoké 6 loktů v převodu 3,6 metrů, nové loubí má být vysoké 7 loktů v převodu 4,2 metrů. Altman uvádí, že vzdálenost mezi středovou cestou k letohrádku je 225m, zároveň udává i počet sloupků nového loubí. Nové loubí bude mít 348 sloupků na obou stranách nebo 300 sloupků jako loubí předešlé. Pokud tedy vydělíme vzdálenost počtem sloupků, vyjde nám, že průměrná osová vzdálenost sloupků starého loubí byla 65 cm a nového loubí by byla po 75 cm. Důvodem zhuštění loubí mohlo být hledisko estetické nebo hledisko trvanlivosti a statiky, aby loubí nepodlehlo povětrnostním vlivům.

Zachovaná kresba pohledu na sloupky A. Altmanna s popiskem „wie es jetzt steht“¹⁰² dává přesnější představu o vzhledu konstrukce. [8] Sloupky byly tvořeny ze dvou nad sebou položených profilovaných kuželek, které vynášely oblouk. Jak byl vyplněn prostor mezi sloupky, není s jistotou známo. Pravděpodobně dolní část byla vyplněna balustrádovým zábradlím, jak bylo v této době zvykem. Od zábradlí výše jsou dvě možnosti, jak mohl být prostor mezi oblouky vyplněn. Loubí je často v dokumentech nazýváno jako zelené. Z toho můžeme usoudit, že konstrukce loubí byla porostlá popínavými keři a název „zelený“ je odvozen od porostu. Více pravděpodobnější je možnost, že je název odvozen podle nátěru loubí. V obou případech mohlo být z loubí vidět ven do zahrady.

Nové loubí mělo být postaveno z dubového dřeva. Polohou a půdorysem mělo navazovat na loubí předešlé. Podle Altmana mělo být loubí provedeno levnějším materiálem než je dub, totiž z lipového dřeva. Po zhlédnutí návrhů dal Maxmilián II. pokyn ke konstrukci loubí podle modelu. Myšlenka přestavby loubí byla patrně vyvolána výstavbou Velké míčovny, s níž se začalo v roce 1567. Tedy ve stejném roce, kdy probíhaly návrhy konstrukce ohledně úprav loubí.

Stavitel B. Wolhmut napsal 22. října 1567 císaři zprávu o stavu dřevěného loubí v zahradě. Oznamuje císaři dokončení chodby na obou stranách, kromě věží, které se právě

¹⁰⁰ BAŠEOVÁ 1991, 36

¹⁰¹ DOBALOVÁ 2008, 30–31

¹⁰² DOBALOVÁ 2008, 25

zastřešují a kde se dělá výmalba, malíř však ještě není hotov. Z této zprávy můžeme usoudit, že značná část loubí byla hotova.¹⁰³

V červnu 1567 byla nejprve malá část loubí vymalovaná pro ukázkou. Hlavními barvami byly zelená a bílá. Na výmalbu loubí byl pozván dvorní malíř Hans Gösching. Ten měl na práci při sobě čtyři učně, kteří jsou zmíněni v rozpočtu honoráře. V honoráři je uvedeno i kolik času budou potřebovat na práci. Z toho můžeme usuzovat, že se nejednalo jen o nátěr loubí, ale mohlo se jednat o ornamentální výzdobu klenby. Značná část rozpočtu byla určena pro nákup horské zeleně, tehdy vzácného pigmentu dováženého z Florencie. To potvrzuje domněnku ornamentální výzdoby loubí.¹⁰⁴

V tomto stavu převzal loubí v zahradě Rudolf II. Pro krále nebylo loubí jen estetickou součástí zahrady dle italského vzoru a ochranou před povětrnostními vlivy, ale mělo i úlohu bezpečnostní. Před Vánocemi roku 1580 Rudolf II. vážně onemocněl. Doktoři chorobu jednoznačně označili za melancholii, jak uvádí R. Janáček. V polovině následujícího roku se začal zdravotní stav císaře zlepšovat a musel si všimnout, jaké intriky se proti jeho osobě připravovaly. Z tohoto důvodu se Rudolf II. přestal se všemi stýkat, krom svých rádců Wolfganga Rumpfa a Pavla Sixta Trautsona, kteří v něm ale podporovali podezíravost proti všem, kdo jim stál v cestě. Rudolfův stav se zhoršoval, trpěl stihomamem, depresemi a náládovostí.¹⁰⁵ Žil v představě, že jej někdo sleduje a chystá útok na jeho osobu, zvláště pak po smrti francouzského krále.¹⁰⁶ Z tohoto důvodu bylo loubí pro císaře důležité, aby se mohl procházet zahradou nikým neviděn.

V dokumentu z roku 1582 se dozvídáme, že loubí bylo poničeno. K opravám došlo až roku 1589, kdy bylo posláno hejtmanem Křivoklátu pět dubových fošen pro opravu střešních oblouků loubí. Další nutná oprava probíhala roku 1596, při které si U. Aostalli vyžádal na České komoře potřeby nutné k opravě loubí a zároveň navrhnul, že by loubí, kterým prochází císař k Letohrádku, mělo mít měděnou krytinu místo šindelové. Roku 1598 žádá císař o urychlené dokončení prací na loubí, na kterém dělníci mají pracovat ve dne i v noci.¹⁰⁷

¹⁰³ LIETZMANN 2008, 87

¹⁰⁴ DOBALOVÁ 2008, 24

¹⁰⁵ JANÁČEK 2003, 91–94

¹⁰⁶ HEROLD 1884, 409

¹⁰⁷ DOBALOVÁ 2008, 27–28

V rytině Pohled na Královskou zahradu z roku 1650 vidíme loubí zcela odlišné, než bylo navrženo Altmanem a schváleno Maxmiliánem II. Liší se tvarem, počtem kopulí a vstupy. Plné dřevěné stěny jsou prolomeny zdvojenými okny.

Na rytině Královský letohrádek s částí Královské zahrady, jejímž autorem je Lucius Barretus je vyobrazeno loubí, vedené od středu zahrady k Letohrádku.[9] Z kresby je patrné, že se jednalo o stavbu z dřevěných latí, o třech kopulích, které jsou rozděleny v přibližně stejných vzdálenostech. Rytec umístil kopuli vždy nad dvě pole v loubí. Pokud rytec dodržoval při vyobrazení loubí určité měřítko, můžeme podle propočtů vyvodit, že kopule byly od sebe vzdáleny 30 metrů a průměr samotných kopulí byl též 30 metrů. Takto vyobrazená velikost kopulí je ale nepravděpodobná. Při takové velikosti kopule by samotná šíře loubí musela být 30 metrů.

Loubí je zachyceno v barokních plánech královské zahrady, z kterých lze jeho vzhled odvodit lépe. Loubí je zachyceno v plánu J. M. Zieglmayera z roku 1744, kde je zachyceno v barokní úpravě podle zahradníka F. Zinnera mladšího.¹⁰⁸ [10] Na Nejstarším celkovém plánu Pražského hradu s Jelením příkopem a Rajskou zahradou z roku 1755 je v Královské zahradě loubí vyobrazeno.¹⁰⁹ [11] Při srovnání s barokním plánem zahrady z roku 1760 je vidět shoda s umístěním, délkou loubí a rozmístění kopulí. Pokud propočítáme rozměry tohoto plánu, vychází přibližně, že kopule měla průměr 5,9 metrů. Délka loubí mezi kopulemi je necelých 52 metrů. Na plánu z roku 1755 je průměr kopule téměř poloviční 2,4 metrů a samotná délka loubí 31 metrů. Rytmus osazení kopulí v loubí se na barokních plánech zahrady shoduje. Tyto rozměry už jsou pro představu o velikosti loubí přijatelné. Veduty a výpočty nám mohou sloužit jen jako přibližná představa o podobě. Nemůžeme je považovat za přesné a určující.

3.3 ZAHRADNÍ ÚPRAVY V ZAHRADĚ

3.3.1 Giardinetto

Giardinetto na místě, kde jej známe dnes, nebylo prvním pokusem o založení soukromé zahrádky či giardinetto secreto.¹¹⁰ O první okrasnou zahradu se pokoušel botanik Vennius z Flander. V literatuře se objevuje též pod jmény Vaenus či Velius. Povolán byl

¹⁰⁸ PODLAHA 1920-1921, 185

¹⁰⁹ FUČÍKOVÁ MUCHKA 2003, 140–141

¹¹⁰ PACÁKOVÁ – HOŠŤÁLKOVÁ 2000, 452

Ferdinandem I. na jaře roku 1539, aby se práce v zahradě urychlily.¹¹¹ Vennius dostal za úkol založit bylinkářskou a botanickou zahradu v Jelením příkopě. Místo pro založení zahrady bylo nevhodné, bylo moc stinné a každoročně zatopené potokem Brusnice.¹¹² Jak sám Vennius věděl, zahradě a ani vinnému sadu se zde dobře dařit nebude, protože voda vyplaví semena z půdy. Přes ohrožení vodními přívaly zde vzniká jakási botanická zahrada, ke které byl vytvořen dřevěný plot s kováním. V úředních zprávách je zaznamenáno, že zde dole byl založen malý rybníček.¹¹³

Druhý významnější pokus o založení giardinetta je spojen s Mikulášem a Claudiem Reinhardtovými. Bratři byli do Prahy posláni roku 1540 štrastburským biskupem Vilémem, aby zde vytvořili podle vzoru biskupské zahrady v Saverne okrasnou zahrádku. Griespekem jim byla opět přidělena část zahrady v Jelením příkopě u vody, kterou v této době měl ve svém držení hispánský zahradník Michael, a část vinice.¹¹⁴ Shledali jí však příliš úzkou, kamenitou a příliš vlhkou. Nespokojili se ani s nabídkou vinic. K založení zahrádky si vyhlídli plochu ve středu zahrady o velikosti čtverce o sto deseti střevecích na délku i šířku.¹¹⁵ Pokud převedeme střevice na metry, odpovídá délka třech střeveců 95 cm. Čtvercový obvod giardinetta vychází na 34,8 metrů.

Na tomto místě měla být podle původního plánu stromovka, kde už bylo započato s výsadbou stromků. Griespek dal i přesto souhlas k výběru tohoto místa, protože bratři chtěli v zahradě zřídit něco, co tu ještě nebylo. Místo jim přislíbil, ale upozornil je, že po roce by se mohlo místo změnit, bude-li si tak král přát. Král byl se založením zahrady na zvoleném místě spokojen a nabídl zahradníkům případné zvětšení plochy, ale to jen za dohledu zahradníka Mittla.¹¹⁶

Místo okrasné zahrádky se nacházelo u prostřední brány. Nebylo ukončeno přímo u severní ohradní zdi, protože mezi zahrádkou a zdí byl upravován ještě chodník a vinná réva.¹¹⁷ Celková plocha zahrádky byla deset tisíc stop.¹¹⁸ Okrasná zahrádka se skládala z

¹¹¹SVÁTEK 1899, 134

¹¹²BAŠEOVÁ 1991, 34

¹¹³MORÁVEK 1938, 534, BAŠEOVÁ 1991, 34

¹¹⁴MORÁVEK 1938, 535

¹¹⁵BAŠEOVÁ 1991, 3

¹¹⁶MORÁVEK 1938, 535

¹¹⁷MORÁVEK 1938, 536

¹¹⁸VLČEK 2000, 149

pravoúhlých záhonů vzájemně oddělených plůtkem. Další vývoj byl přerušen požárem, který na hradě vypukl roku 1541.

Giardinetto, které se nachází na konci loubí na místě, kde jej známe dnes, bylo dokončeno roku 1593. Za řešitele okrasné části zahrady je označován Vredeman de Vries.¹¹⁹ Objevuje se i názor, že na konečném uspořádání giardinetta se podílel i Hans Puechfeldner. Tuto hypotézu uvádí ve svém článku S. Dobalová.¹²⁰ Odkazuje se na časovou shodu konečných návrhů úpravy giardinetta s dobou vzniku sedmi modelů fontán do zahrady, na kterých zřejmě oba umělci spolupracovali. Skládalo se ze čtyř samostatných záhonů ohrazených železnými mřížemi natřenými nazeleno.¹²¹ Jeden záhon byl upraven jako bludiště, další tři jako květinové záhony.¹²² Záhony byly rozčleněny cestičkami, z kterých bylo možné krásu květin obdivovat zblízka. Giardinetto bylo upravováno roku 1937 O. Fierlingerem a P. Janákem, znovu v roce 1956 P. Janákem.¹²³ Při druhé rekonstrukci byl proveden i archeologický průzkum v oblasti fontány a při kterých se našly na čtyřech stranách směřujících od fontány dvojice zídek, které byly vydlážděny naplocho cihlami nad opukovým základem.¹²⁴

Jak vypadala královská zahrada po úpravě Vredemanem de Vries můžeme posuzovat podle lavírovaných perokreseb z roku 1592, věnovaných císaři ze sbírky Z královské květinové zahrady. Patrně jsou to ideální návrhy, ale obsahují všechny užívané architektonické, rostlinné a kompoziční prvky.¹²⁵ Plošný květinový parter vymezovaly pergoly s vínem a řady stříhaných keřů. V úpravě Vredemana de Vries se vyskytovalo bludiště, vytvořené z keřových stěn. Na křižení stěn stály pavilónky a fontány. Ve středu této čtvercové kompozice byla osazena fontána, která je dnes známá jako Zpívající fontána. Fontána navazovala na zahradní osu loubí a z druhé strany na branku k Letohrádku. Tato osovost je dobře viditelná na rytině od L. Baretuse z roku 1672.

¹¹⁹PETRU 2000, 9 KALUSOK 2004, 28

Hans Vredeman de Vries je autorem obrazového díla Hortorum Viridariorum Elegentes Formae z roku 1583. Je to první kniha, která spojovala zahradu s architekturou a Variarum Architecturae Formae z roku 1601. Je považován za autora geometrického uspořádání záhonků, provázaných cestičkami. Vries se v architektuře orientoval na antické vzory jako Vitruvius, kterého studoval. Iluzivní architekturou Vriese, se zabývá kniha Petra Sophia Zimmermann: Die Architektur von Hans Vredeman de Vries: Entwicklung der Renaissancearchitektur in Mitteleuropa. München 2002.

¹²⁰DOBALOVÁ 2005,42

¹²¹ K. Chytil uvedl možnost, že mříže kolem záhonů mohl dělat Jiří Schmidthammel.

¹²² BAŠEOVÁ 1991, 37, FUČÍKOVÁ 1989, 33

¹²³ VANČURA 1976, 196 KUČA 1966, 633 – 640

¹²⁴ JANÁK 1953, 4

¹²⁵BAŠEOVÁ 1991, 36

3.3.2 Fontána

Zájem o zahradní fontány měl císař již dříve. V roce 1538 jich nechal navrhnout šest. Materiál doporučili Mistr Gregor a Berdinand Godl. B. Godl vypracoval šest návrhových variant na dva modely fontán.¹²⁶ Dva návrhy císař vybral a objednal jejich realizaci. Následujícího roku B. Godl zemřel, a fontány patrně nebyly realizovány.¹²⁷ V roce 1562 uložil císař dvornímu malíři Francescu Terziovi, aby vytvořil kresebný návrh k fontáně.¹²⁸ Za tvůrce modelu je považován Hanuš Preisser.¹²⁹ Podle modelu fontánu ulil mistr Jaroš. Roku 1563 posílá Ferdinand I. dopis, ve kterém vyslovuje přání, aby bronzová kašna byla postavena v horní části zahrady. V době plánování umístění fontány se v místech před Letohrádkem nacházela tzv. Kreutergarten, zahrádka určena k pěstování léčivých bylin.¹³⁰ Zároveň nařizuje, aby u fontány byly podle italských vzorů zřízeny nádržky na ryby.¹³¹ Tyto nádrže na ryby navrhuje roku 1563 B. Wolhmut.¹³²

Fontána byla jistě hotova 7. prosince 1568, kdy Jaroš podává zprávu, že má již práci hotovou a žádá zaplatit. V následujícím týdnu byla fontána odvezena.¹³³ V roce 1569 prosí vdova po Jarošovi o zaplacení fontány, která stojí v královské zahradě.¹³⁴ V době usazení fontány, nebyla rozvedena voda. Rozkaz k rozvodu vody dává až Maxmilián II. roku 1571. Potrubí muselo být rozvedeno ke všem fontánám, oranžériím a záhonům.¹³⁵ Údržba potrubí stála mnoho peněz, jak o tom svědčí Avostalisova zpráva z roku 1593, že každoročně probíhá úprava a vylepšení vodních trubek.¹³⁶

Fontána je tvořena dvojicí nad sebou položených mušlových nádrží, které jsou neseny silným sloupkem. Dřík sloupu tvoří bájně postavy, plastiky pastýřů a starověkého božstva. Vlys je vyzdoben ženskými a mužskými maskami s palmetovými listy. Horní nádrž je zdobena postavami, girlandami a maskami. Fontána původně stávala v kamenném bazénku zapuštěném v zemi, jak bylo zvykem v Toskánsku.¹³⁷ Perokresba původní podoby fontány je

¹²⁶ KRČÁLOVÁ 1973, 532

¹²⁷ VLČEK 1973, 532

¹²⁸ POCHE JANÁČEK 1963, 89

¹²⁹ MIKOVEC 1860, 175 – 177 EDERER, UXA 2004, 61 SVÁTEK 1889, 139, HERAIN 1905, 2 RUTH 1905, uvádí za autora modelu V. Kříčka z Bítýšky

¹³⁰ BAŠEOVÁ 1991, 36

¹³¹ HERAIN 1905, 3

¹³² MIHULKA 1939, 6

¹³³ HERAIN 1905, 4

¹³⁴ HERAIN 1905, 6

¹³⁵ HERAIN 1905, 8

¹³⁶ EVANS 1997, 224

¹³⁷ HERAIN 1905, 1

vyobrazena v rukopisu *Mathesis bohemica* od Vavřince Kříčky.¹³⁸ Na kresbě fontány je na vrcholu fontány hrající dudáček, který měl nad hlavou císařskou orlici. [12]

Rudolf II. chtěl zahradu vyzdobit dalšími fontánami, dal úkolem nakreslit Hansi Vredemanovi de Vries sedm nových fontán při jeho pobytu v Praze v letech 1597 až 1598 a obdržel za ně celkem 50 zlatých.¹³⁹ „Fontány pak v rozličných částech zahrady byly, a z nichž proudy vod v nejrozličnějších tvarech vytryskovaly“ – tak dílo popisuje Svátek.¹⁴⁰ Proti tomuto popisu se staví Herain, který vytýká, že nic nenasvědčuje tomu, že tyto fontány někdy v zahradě stály.¹⁴¹ K Rudolfínské zahradě se nezachovaly žádné přesné plány a proto umístění fontán je pouze hypotetické.

Západní část zahrady byla rozdělena opěrnou zdí na dvě terasy, tak byl vytvořen základ její dispozice. Na zachovaných plánech zahrady vidíme na horní terase deset čtvercových záhonků ve dvou řadách. Každý byl oplocen a tvořil samostatnou zahrádku. Tyto zahrádky byly rozděleny cestičkami.¹⁴² V detailu plánu zahrady jsou záhony odděleny zdí s nástavci, která je prolomena vstupními portály, jimiž se procházelo k záhonům.¹⁴³ [13]

Na záhonky navazoval středový plac tzv. Pallamey, určený ke hrám v kuželky. Za ním se nacházel ovocný sad, který vedl až k giardinettu.

3.3.3 Voda v zahradě

Pro potřeby zahrady nemohl starý vodovod z dob Karla IV. stačit. Karlův vodovod přiváděl vodu od Kajetánky v Břevnově a již v roce 1373 zásoboval také fontánu se sochou sv. Jiří u královského paláce.¹⁴⁴ Další vodní zdroj byl nalezen ve Střešovicích na pozemcích strahovského kláštera. V roce 1540 se začala hloubit štola, která byla roku 1548 prodloužena, protože původní délka nestačila potřebám zahrady.¹⁴⁵

Jižně od Letohrádku byla roku 1563 vybudovaná studna s výbornou vodou, kterou si Rudolf II. velice cenil, jak zmiňuje ve svých pamětech Kryštof Harant z Polžic. Druhý hradní

¹³⁸ ŠIMEK 1947, HERAIN 1905, nepag. STREIT 1958, 175

¹³⁹ MUCHKA 2003, 309

¹⁴⁰ SVÁTEK 1899, 145

¹⁴¹ HERAIN 1905, 11

¹⁴² PODLAHA 1923,

¹⁴³ DOBALOVÁ 2008, 27

¹⁴⁴ EDERLE, UXA 2004, 40

¹⁴⁵ STREIT 1958, 162

vodovod vedl z Veleslavína a byl rozšířen Rudolfem II. roku 1584, kdy byla zřízena štola v Liboci. F. Roth uvádí, že zde byl roku 1585 Rudolfem II. založen rybník, z kterého vedla strouha na hrad. Takto pracně přivedená voda protékala v zahradě fontánou a nádrží.

Problém chybějící vody a jejím přívodem se na dvoře Rudolfa II. zabývali i učenci, kteří zde pobývali. Vodovod užitkové vody do zahrady se spojuje se jménem Tychona de Brahe. Pravděpodobně byl znalý Albertiho traktátů Deset knih o architektuře, kde se autor věnuje po vzoru Vitruvia problematice vodního potrubí.¹⁴⁶ Tycho de Brahe navrhl ještě jeden vodovod příkopový, který měl zajistit přívod užitkové vody. Příkopový vodovod začínal daleko za Prahou v obci Litovice. Litovický rybník neměl žádný přítok, naplňoval se pouze dešťovou vodou, která se přes soustavu rybníků a vodovodů vedla až na hrad. Tycho de Brahe vyměřil strouhu, která rovnoměrně klesala a voda plynule tekla.¹⁴⁷

3.5 STAVBY V ZAHRADĚ

3.5.1 Letohrádek

Letohrádek, jako i ostatní budovy, byl umístěn na okraji zahrady, protože zahrada musela zůstat v celku.¹⁴⁸ Prostor zahrady byl podle zvyku od reprezentační stavby letohrádku oddělen zdí, kterou začal stavět U. Aostalli roku 1559. Roku 1563 nebyla zeď stále hotova, ale dozvídáme se, že již byla zamřížována okna.¹⁴⁹ Zeď byla tři metry vysoká, ukončená vlašťovčími štíty, ve středu byla umístěna branka, po obou stranách vstupu byly stěny prolomeny nikami a okny do zahrady. Podoba zdi je zachycena v Langweilově modelu Prahy z let 1826 – 1837. [14] Při přestavbě Letohrádku roku 1840 – 1850 byla zeď zbourána.

Nebyl to jediný přístup k Letohrádku. Od počátku byla branka ještě v severní ohradní zdi, kterou byli uváděni hosté z ulice.¹⁵⁰ O tomto vstupu se zmiňuje E. Herold ve své knize Malebné cesty po Praze z roku 1884.¹⁵¹ Popisuje, že abychom si toto mistrovské dílo mohli

¹⁴⁶ MUCHKA 2003, 308

¹⁴⁷ HERINK Z LIBOCE 1997, 9

¹⁴⁸ JANÁK 1953, 212

¹⁴⁹ BAŽANT 2006, 11

¹⁵⁰ BAŽANT 2006, 22

¹⁵¹ HEROLD 1884, 454

prohlédnout, musíme jít po prašné silnici podél zdi a vyhledat malou branku, kterou vstoupíme dovnitř.¹⁵² Branka je zachycena i na Hubertově plánu z roku 1769. [15]

Přípravy na stavbu Letohrádku se započaly od roku 1534, kdy Ferdinand I. posílá 13. listopadu tohoto roku do Prahy dopis, ve kterém informuje, že již uzavřel smlouvu s italskými mistry a zedníky.¹⁵³ Se stavbou se začalo až roku 1537. Zpoždění stavby o tři roky naznačuje, že prvotním záměrem panovníka byla zahrada.

Na konci roku 1537 byl Paulo della Stella vyzván králem, aby udělal během několika měsíců model letohrádku.¹⁵⁴ S modelem přijel Stella do Prahy 10. dubna 1538 a král jej mohl vidět do 16. května 1538, protože poté Ferdinand I. odjíždí z Prahy. Stella se vrací do Itálie pro kameníky, s kterými se vrací 25. února 1538 do Prahy a ihned začínají pracovat na letohrádku. Je také možné, že Paolo della Stella zůstal v Praze a k pozdějšímu datu se vztahuje příchod jeho skupiny. Skupina Paulo della Stelly se přidala ke skupině Giovanna Spazia, která již pracovala na úpravě terénu v zahradě. Skupina se rozrostla ještě roku 1537, kdy si král vyžádal dělníky pracující u Jana z Pernštejna.¹⁵⁵

Sebevědomá povaha Paola della Stella se nespokojila pouze s pozicí kameníka. Na podzim roku 1538 žádá u krále odvolání Spazia, který pracuje pomalu a stojí velké výdaje. Jeho nástupcem byl tovaryš Maria Zuan¹⁵⁶, který povede stavbu s menším počtem zedníků, tedy i levněji. Ferdinand I. a česká komora tuto personální změnu schválili. Stella po odvolání Spazia získává místo vedoucího stavby.¹⁵⁷

Ambiciózní Stella byl roku 1541 opět ve sporu s před pár lety protěžovaným Mariou Zuanem. Ferdinand I. se opět přiklání na stranu Paula della Stella a Maria byl pověřen pracemi na hradě. Z toho, že tento spor řemeslníků řešil sám král, je patrný jeho velký zájem o zahradu a letohrádek.

Spor mezi řemeslníky nebylo to jediné, co nedělalo dobrotu. Velký počet italských zedníků nesvědčil ani zahradě. Roku 1538 si komora stěžovala králi, že zahradník Francesco

¹⁵²HEROLD 1884, 454

¹⁵³BAŽANT 2006, 11

¹⁵⁴BAŽANT 2006, 12 SVOBODA 1978, MORÁVEK 1938, 532

¹⁵⁵PREISS 1974, 20

¹⁵⁶V literatuře též Giovanni Maria Aostalli z Pambia.

¹⁵⁷SVOBODA 1978, 18-22 PREISS 1986, 20 BAŽANT 2006, 13–14 ŠMRHA 1976, 165

mnoho nevytěžoval a není mnoho ovoce, které by Jeho Milosti mohli zaslat. Je ale také možné, že Francesco se o zahradu staral svědomitě a ztrátu ovoce ze zahrady mají na svědomí zedníci, kteří si občas pro ovoce do zahrady zašli. Následky však pocítil zahradník Francesco, který byl roku 1540 nahrazen Jiřím Mittlem.¹⁵⁸

V následujícím roce se stala krádež v zahradě, kterou řešil přímo král. Bylo ukradeno železné nářadí kameníkům. Nářadí bylo prodáno židům, díky nimž se podařilo chytit čtyři pachatele. Pro výstrahu všem, kteří by chtěli loupit v královské zahradě, byli popraveni.¹⁵⁹

Roku 1540 si stěžuje Gryspeck opět na vlašské zedníky v zahradě. Jsou stále línější, chovají psy, kteří loví koroptve v Jelením příkopě, a slepice, které škodí vinným révám. Ferdinand I. jim poslal italsky psaný dopis. Pod výhrůžkou propuštění a vězení se zedníci přizpůsobili.¹⁶⁰

Stavba v tomto roce měla finanční a technické problémy. Finanční problémy se řešily vymáháním zvláštní daně 2 000 rýn.zl. od pražských židů.¹⁶¹ Při nasazování kamenných prvků bylo zjištěno, že základy stavby nejsou v pravém úhlu. Z Vídně byl králem vyslán Jan Čert, aby na stavbu dohlížel. Z této chyby vyvozuje J. Bažant, že Stella neměl žádné zkušenosti s realizací stavby a proto není ani pravděpodobně autorem ideové koncepce.¹⁶² Na určení autora letohrádku existuje více názorů. Ve starší literatuře se za autora považuje architekt Ferabosco de Logno a jako dozor je uváděl Paolo della Stella.¹⁶³ Tento názor je později vyvrácen faktem, že Lognovi v té době bylo 23 let a pracoval jako tovaryš u Stelly ve Vídni.¹⁶⁴ Stellovo autorství je odvozeno od předložení modelu, který byl patrně inspirován italským architektem¹⁶⁵ Stavba však převyšuje jeho kvality a krom této stavby by se jak architekt jinak neprojevil.¹⁶⁶

¹⁵⁸ BAŠEOVÁ 1991, 35

¹⁵⁹ SVÁTEK 1899, 133

¹⁶⁰ MORÁVEK 1938, 535

¹⁶¹ MORÁVEK 1938, 535

¹⁶² BAŽANT 2006, 17

¹⁶³ HEROLD 1884, 130

¹⁶⁴ SVÁTEK 1889, 131

¹⁶⁵ VANČURA 1976, 193

¹⁶⁶ PREISS 1974, 26

Za autora je považován i G. Spazio¹⁶⁷, který na obranu svých požadavků říká, že modelu stavby rozumí, ale ne že je jejím autorem.¹⁶⁸ I když autorství je nejasné, s určitostí lze říct, že je tato nejčistší renesanční stavba na sever od Alp reprezentativním monumentem zahrady. Obdélné jádro budovy obíhá arkádový ochoz nesený ionskými sloupy. Ochoz byl patrně dokončen v letech 1548–1550, kdy měly být ukončeny všechny kamenické práce.

Letohrádek byl původně jednopatrový. O přestavbě rozhodl Ferdinand I. roku 1554, kdy si nechal k sobě zavolat H. Tirola, B. Wolhmuta a P. Ferabosca.¹⁶⁹ Model byl zachován z popisu z roku 1555, kdy se s přístavbou započalo. Výrazným prvkem stavby byla střecha, která připomíná tvarem obrácený ponor lodi.

Císařem bylo nařízeno, aby byly na obou stranách pozlacené bání a korouhvičky s císařskými orly, český lev měl být vymalován na měděné krytině, která má být natřena olejovými barvami. Krytina měla být natřena v obdélných pásech, střídavě bílé a červené barvy.¹⁷⁰ Druhá varianta výmalby uvádí, že český lev měl být vymalován v bíločervené šachovnici.¹⁷¹ V obou případech barevná plocha střechy tvořila výrazný prvek v celkovém dojmu zahrady.

Za Rudolfa II. byla položena mramorová podlaha v sále a v síních. Ve velkém sále se podle Pietra Bergerona, který navštívil Letohrádek roku 1603, nacházely podoby dvou koní indického chovu a sousoší Oreithye unášené Boreášem.¹⁷² Námět byl určen mylně; jednalo se o Merkura a Psyché, objednané roku 1593 u Adriana de Vries. Wolf Albrecht Stromer zmiňuje také sochařskou výzdobu, která zůstala na svém původním místě do 17. století.¹⁷³ Bergeron dále popisuje, že je v arkádových ochozech nespočet glóbů, astrolabů a mnoho dalších matematických přístrojů, které Rudolf II. nakoupil pro Tychona de Brahe.¹⁷⁴ V jedné místnosti se nacházely portrét Tychona de Brahe, Rudolfa II., Karla V., Fridricha II.¹⁷⁵, dále zde byly portréty Ptolemia, Koperníka a al Bataniho. Letohrádek byl jakýmsi chrámem astronomů.¹⁷⁶

¹⁶⁷ BALŠÁNEK 1897, 4

¹⁶⁸ MIHULKA 19, 6

¹⁶⁹ BAŽANT 2006, 20 SVOBODA 1978, 54 Svoboda se domnívá, že autorem patrové přestavby je H. Tirol za spolupráce Wolhmuta a Ferrabosca

¹⁷⁰ BAŽANT 2006, 27 KALOUSEK 1907, 24 BALŠÁNEK 1897, 7

¹⁷¹ SVÁTEK 1889, 138

¹⁷² FUČÍKOVÁ 1989, 83

¹⁷³ STROMER 1671, 289 BAŽANT 2006, 26

¹⁷⁴ HERAIN 1884, 420 HAUSENBLASOVÁ ŠROŇEK 1997, 177

¹⁷⁵ FUČÍKOVÁ, 2003, 324

¹⁷⁶ HAUSENBLASOVÁ ŠROŇEK 1997, 178

P. Bergerot byl řadový návštěvník, což dokazuje, že letohrádek byl volně přístupný. Po roce 1600 chodil Rudolf do Letohrádku velmi málo. Stavba tak sloužila spíše jako astronomická observatoř pro Tychona de Brahe. Za Rudolfa II. tedy Letohrádek nesloužil k pobavení společnosti, ale měl úlohu jakéhosi astronomického muzea.¹⁷⁷

3.5.2 Velká míčovna

Za vlády Rudolfa II. se v zahradě nacházely dvě míčovny, které předcházela ještě jedna provizorní dřevěná, vystavěna roku 1548 na svahu jihozápadně od Letohrádku.¹⁷⁸ Druhá Malá míčovna byla zbudována v blízkosti Prašného mostu. Dostavěna byla roku 1567.¹⁷⁹ Tato míčovna byla zničena za pruského bombardování roku 1757.¹⁸⁰ K Malé a Velké míčovně vedlo loubí, kterým císař procházel do budovy či jen sledoval hru.¹⁸¹

Velká míčovna byla postavena na místě bývalé střelnice v letech 1567 – 1569, podle projektu B. Wolhmuta.¹⁸² Průběh stavby je doložen korespondencí B. Wolhmuta, císaře Maxmiliánem II. a Českou komorou. Stavbou Velké míčovny došlo k vytvoření příčné osy, která tak narušila původní hlavní osu v zahradě.

Velká míčovna je obdélníkového půdorysu, prostora je klenuta valenou klenbou s lunetami. Do dlážděného prostoru se vstupovalo vchodem ze západu. Na severní straně byla osvětlena šesti arkádami. Dvě pole na kraji byla rozčleněna dvěma patry. V přízemí je opatřena okny, v prvním patře nikami. V přízemí probíhal parapet, kterým bylo možno nahlížet dovnitř budovy. K východní straně byl připojen přístavek o třech patrech s užitnými místnostmi.

Míčovna je zdobena na severní straně obrácené do zahrady. Průčelí je členěno jedenácti ionskými polosloupky. Hlavice polosloupů nesou zalomené kladí. Mezi nimi je výzdoba figurálních a ornamentálních sgrafit. Hlavními figurami jsou ve cviklech ženské alegorické postavy.

Opěrné pilíře na podporu stavby nestačily. Špatný terén, na kterém byla míčovna založena, způsobil nerovnoměrné sesedání základů. Jak informuje stavební pisář Michal Keck

¹⁷⁷ Podle pobytu astronoma Tycho de Brahe byl Letohrádek v 19. století i pojmenován. V plánu Prahy je vyobrazen s nápisem: Tycho de Brahe's ehemaliges Observatorium im Kaisergarden.

¹⁷⁸ SVOBODA / PROCHÁZKA 1975, 18

¹⁷⁹ HORÁKOVÁ 1993, 11

¹⁸⁰ SVOBODA PROCHÁZKA 1975, 18

¹⁸¹ HEROLD 1884, 408–409

¹⁸² VLČEK 2000, 462 P. Vlček uvádí jako spoluprojektanta architekta Ulrica Aostalli

Českou komoru 25. října 1574, hrozilo zřízení klenby a snad i zdí.¹⁸³ Špatná statika stavby provázela stavbu až do roku 1617, kdy se zřítila klenba. Roku 1625 byla za ní vystavena další míčovna a Malá míčovna byla opravena. Je tedy možné, že Velká míčovna se přestala využívat ke svému účelu.

Na stavbě jsou jasně zřejmé italské vlivy. Jako častá analogie ke stavbám s lodžiami bývá uváděna vila Madamma v Římě z roku 1519. Tak je tomu i u stavby míčovny. Průčelí fasády je rozčleněno polopilíři s ionskými hlavicemi nesoucími kladí. Takto vzniklá pole jsou prolomena arkádami. Vila Madamma se však více řídí klasickou architekturou, která je na míčovně často porušována. Buďto autor nepochopil předlohu nebo je porušována záměrně. Na míčovně je monumentalizováno schéma triumfálního oblouku, rovněž římsa je kopií Palladiovy římsy na bazilice ve Vicenze.¹⁸⁴

3.7 STAVBY PRO CIZOKRAJNÉ ROSTLINY A ZVĚŘ

Citrusy nebyly jen užitkovým plodem, často přejímaly vlastnosti z mytologie. Velký hrdina Herkules musel jako jeden ze dvanácti úkolů ukrást zlatá jablka Hesperidek. Už ve starověku se k nim přirovnávaly citrusové plody, které přivezl Alexandr Veliký do Řecka jako perská jablka.¹⁸⁵ Tímto atributem se rádi zdobili i Habsburkové, kteří dávali najevo svou neporazitelnost a v jistém smyslu je lze označit za dynastii Herkulovců. Nejoblíbenějším plodem Habsburků byla granátová jablka. Oranžerie bývaly součástí zámeckých zahrad, panských sídel, mnohdy i klášterů a představovaly touhu majitele pro zdůraznění moci a především reprezentaci.

Aby se citroníky daly pěstovat i v našich podmínkách, musela se tak trochu podřídít příroda. Rostliny se musely pěstovat v teplých místnostech, v kterých nemělo chybět sluneční světlo. Nad stromy vysazené přímo do země se na zimu vztyčovaly dřevěné přístřešky.¹⁸⁶

¹⁸³ SVOBODA, PROCHÁZKA 1975, 19

¹⁸⁴ SVOBODA, PROCHÁZKA 1975, 26

¹⁸⁵ KUČERA 2006, 125

¹⁸⁶ KUČERA 2006, 32

3.7.1 Fíkovna

První nerozebíratelná stavba pro cizokrajné rostliny tohoto principu byla v zahradě fíkovna. Název je odvozen od plodů, které se zde nejvíce pěstovaly. Uváděny jsou i jiné plody. Například Sedeler ve své legendě označuje fíkovnu za skleník s granátovými jablky a fíky.¹⁸⁷ Fíkovnu dal postavit roku 1570 Maxmilián II., stavbou byl pověřen B. Wolhmut, který ji roku 1572 dokončil.¹⁸⁸ K fíkovně se scházelo po dvouramenném schodišti, které se nacházelo na jihu mezi Letohrádkem a zdí. Na první rameno schodiště se vstupovalo od Letohrádku, druhé rameno schodiště bylo vyvedeno na spodní terase pod Letohrádkem. [16] V dnešní době je schodiště zaklenuto a nachází se nad ním roh vrchní terasy, která leží před Letohrádkem. V místě, kterým se vstupovalo na dolní terasu, je jednoduché kamenné ostění. [17]

Na terasu bylo možné vystoupit též širším jednoramenným schodištěm, které vedlo za zdí oddělující giardinetto a dvouramenným schodištěm. Po tomto schodišti v pozměněném tvaru se na terasu vstupuje do dnešních dnů. [18] Úpravu terasy projektoval B. Wolhmut spolu s místodržícím v Českých zemích Ferdinandem II. Tyrolským. Vzniklým projektům se rozsáhleji věnovala S. Dobalová v příspěvku *Erzherzog Ferdinand II. von Habsburg, das Lusthaus Belvedere und die Fischbehälter im Könihlichen Garten der Prager Burg, Die Gartenkunst Habsburg.*¹⁸⁹

Tato schodiště jsou zanesena jak v plánech B. Wolhnuta z roku 1560 [19], tak i v barokních plánech na přestavbu zahrady od F. Zinnera. Je velmi pravděpodobné, že schodiště byla v tomto stavu i za vlády Rudolfa II.

Fíkovna byla první nerozebíratelná zděná stavba pro cizokrajné rostliny v zahradě. Jedna ze čtyř stěn fíkovny byla opěrná stěna dolní terasy. Ze tří stran bylo obvodové kamenné zdivo prolomeno na jih velkými okny pro dostatek slunečního svitu. Na zimu byla stavba zastřešena dřevěnou střechou, která se skládala z prken a vrstvy sena, a uprostřed podepřena dřevěnými sloupy. Účty řemeslníků z roku 1575 dokazují, že se střecha rozebírala v dubnu.¹⁹⁰ Střešní konstrukce se ukládala do kolny na sever od fíkovny.¹⁹¹

¹⁸⁷ MUCHKA 2006, 117

¹⁸⁸ PREISS 1974, 83

¹⁸⁹ DOBALOVÁ 2008, 11–18.

¹⁹⁰ VÁVROVÁ 1994, 53

¹⁹¹ MUCHKA 2006, 117

Ve fíkovně byly stromy vysázeny přímo do půdy. Proto nebyla fíkovna přes léto zastřešena a na zimu byla stavba zastřešena dřevem a stromy obaleny textiliemi. Stromy, které byly vysázeny do kbelíků, byly přes léto vystavovány v zahradách a na zimu přenášeny do sklepů. Pro tyto účely mohl sloužit i sklep Letohrádku, který byl dostavěn roku 1552. Péči o citrusy projevil i Ferdinand I., když roku posílá 1539 Griespekovi dopis, v němž nařizuje, aby mladé citrusy v truhlíku byly pokryty plátnem a před mrazem dány včas do zaklenutých místností. Za dobrého počasí mají být větrány a na noc opět zavírány před mrazem. Přenášení do sklepů měly nahradit dřevěné rozebíratelné přístěnky, které navrhl B. Wolhmut již pro Ferdinanda I. roku 1560 k ochraně jeho citrusů. Pro Maxmiliána II. postavil B. Wolhmut roku 1570 rozlehlou a trvalou budovu z třiatřiceti velkých dubových kmenů.¹⁹² Však tyto stavby v zimě připomínaly spíše dřevěné kůlny než stavby chránící cizokrajné rostliny. [20]

3.7.2 Oranžerie

Prvotním typem oranžerie byl chráněný prostor, který se na podzim zastřešil snímatelnou střechou. Často to byla terasovitá část zahrady obehnaná zdí a řadou oken.¹⁹³ Ze začátku byly okna oranžerii vyplněny dřevěnými okenicemi. Později se začal používat naolejovaný papír a po vynálezu válcového skla se začaly používat skleněné tabule.

Rudolf II. nechával přivážet rostliny z Itálie, Španělska a Asie. Zůstával ve spojení se zámožnými obdivovateli květin, s kterými si vyměňovali semena a rostliny. Zájem o květinové sbírky a botaniku rostl i mezi měšťany. Tak vznikaly v Praze a ve Vídni květinové sbírky, které tvořily počátky k pozdějším oranžeriím.

Dřevěnou rozebíratelnou oranžerii navrhl B. Wolhmut pro Ferdinanda I. už v roce 1560.¹⁹⁴ Za vlády císaře Rudolfa II. vzniká první kamenná oranžerie v Evropě. Zděná oranžerie byla vystavěna mezi léty 1582 – 1590. Z roku 1582 je zmínka o modelu oranžerie, ke stavbě však došlo až v roce 1590. V dubnu tohoto roku poslal Aostalli s dvorním tesařem Ondřejem Altmanem císaři rozpočet na stavbu skleníku.¹⁹⁵ Roku 1601 je oranžerie rozšířena o jednu místnost.¹⁹⁶

¹⁹²KRČÁLOVÁ 1975, 502

¹⁹³DUDÁK 2000, 658

¹⁹⁴FUČÍKOVÁ 1989b, 180

¹⁹⁵VLČEK 2004, 31

¹⁹⁶KRČÁLOVÁ 1975,501

Neměla ovšem dlouhého trvání. Během třicetileté války byla zcela zničena. O umístění oranžerie v zahradě se v literatuře objevují dva názory. První prezentuje P. Chtěbor, podle něhož byla oranžerie umístěna při severní ochranné zdi poblíž Lvího dvora.¹⁹⁷ Umístění oranžerie u severní zdi udává i O. Bašeová.¹⁹⁸ J. Svátek ještě dodává, že při severní ohradní zdi byly skleníky dva.¹⁹⁹ Oranžerie postavená při kamenné zdi, měla zřejmě čtrnáct zasklených a mřížemi opatřených oken, čtvero kamenných portálů a patero dřevěných dveří. Krytá byla šindelem a napájena rourami od míčovny.²⁰⁰

Druhý názor na umístění stavby udává polohu na jižní straně zahrady, východně od Velké míčovny, kde dnes stojí novodobá oranžerie od E. Jiříčné, vystavěná v letech 1997 – 1999 stylem high-tech. Tato novodobá oranžerie by stála v západní části oranžerie Rudolfa II. V. Vávrová vyjádřila názor, že oranžerii lze ztotožnit s dnešní fikovnou a stavba oranžerie vznikla až ke konci 18. století.²⁰¹

3.7.3 Lví dvůr

Osa zahrady byla zvýrazněna dřevěným loubím, které zahradu dělilo na jižní a severní část. Vrátíme se teď na začátek zahrady a popíšeme důležité stavby lemující loubí od západní strany.

Na západní straně zahrady byl zbudován zvěřinec, nazývaný podle svých obyvatel jako Lví dvůr. Lvi byli na hradě chováni již ve 14. století jako vladařský atribut pro české království, které mělo ve znaku lva. Se stavbou zvěřince bylo započato ve stejném roce jako se zahradou. Zvěřinec, který založil Ferdinand I., byl dřevěný. Nacházel se u Prašného mostu, ale o něco jižněji než je dnešní zvěřinec, asi v místech dnešní brány do Královské zahrady. První významnou zprávou o stavbě nového Lvího dvora je korespondence mezi císařem a jeho nejstarším synem z 5. dubna 1563. Císař se zmiňuje o modelu lvího domu. Model, který se mu sice líbí, o němž však rozhodl, že s jeho stavbou započne až později, až budou dokončeny jiné důležité stavby.²⁰² Za tvůrce modelu lze pokládat Bonifáce Wohlmutha.²⁰³ Ke

¹⁹⁷ CHOTĚBOR 1993, 12

¹⁹⁸ BAŠEOVÁ 1991, 37

¹⁹⁹ SVÁTEK 1884, 145

²⁰⁰ PREISS 1974, 83

²⁰¹ VÁVROVÁ 1996, 53

²⁰² KAŠIČKA, VILÍMKOVÁ 1970, 35

²⁰³ KAŠIČKA 1970, 35

stavbě nového Lvího dvora nedošlo ani za vlády Ferdinandova nástupce, ale až za panování Rudolfa II.

Rudolf II. nechal dřevěnou stavbu strhnout a postavit kamennou. Architektem byl Ulrico Aostallis, který byl v této době dvorním stavitelem. Roku 1581 předložil návrh Lvího dvora.²⁰⁴ Stavba se realizovala v letech 1581 – 1583.²⁰⁵ Datum potvrzuje přípis německé expedice České komory staviteli a stavebnímu písaři Pražského hradu z dubna roku 1582, v kterém je vyžadováno zodpovědění nedostatků při stavbě Lvího dvora.²⁰⁶ Tak i zpráva Ladislava z Lobkowicz z roku 1583, v které se píše, že jestliže mají řemeslníci na Pražském hradě dokončit ta stavení, která si císař přeje postavit, musí jim zaplatit dluh.²⁰⁷

U. Aostallis projektoval Lví dvůr jako dvoukřídlou budovu, která s ohradní zdí uzavírá dvůr. Jestli převzal půdorys Ferdinandova zvěřince, není známo. Za pravděpodobného autora návrhu Lvího dvora J. Vančura uvádí B. Wolhmuta.²⁰⁸ Pravděpodobný původní půdorys rekonstruoval F. Kašička.²⁰⁹ [21] Z půdorysu lze vyčíst, že v přízemí severozápadního křídla je v řadě sedm kotců určených pro zvířata. Z vnější strany je úzký dvůr, kterým se vstupovalo dovnitř kotců. Nad nimi se nacházela galerie, přístupná točitým schodištěm z Královské zahrady. Z galerie mohli návštěvníci pozorovat zvěř a zápasy. V dnešní době na podobu galerie snad odkazují pilířky v půdním prostoru. Rudolf II. si rovněž nechal zřídit k schodišti Lvího dvora krytou chodbu, aby mohl pozorovat zvěř z uzavřené lóže. Schodiště, kterým císař chodil na galerii, je dnes zazděné a zasypané.

Mezi cvičenou zvěří měl císař oblíbeného lva Mohameda. Cvičitelkou byla vdova Laurenana Pylmanova, která si ho dokonale ochočila. Rudolf II. věřil astronomii, a proto když mu Tycho Brache vyčetl z hvězd, že je lev ve stejném nebeském znamení jako císař a oba ve stejnou dobu zemřou, dbal císař pečlivě na dobrý stav tohoto lva. Lev zemřel 19. ledna 1612. Když se to císař dozvěděl, nechal se slyšet, že on už se rána nedožije. Zemřel v ranních hodinách 20. ledna 1612. Co je na příběhu pravda, je těžko rozpoznat.

Ke dvoru se vážou i další více či méně pravdivé příběhy. Ten asi nejznámější je Schillerova balada Rukavička. Dvorní dáma Kunhuta schválně zahodí svou rukavičku mezi šelmy, které mezi sebou bojují pro pobavení urozené šlechty, a pošle svého obdivovatele

²⁰⁴ VLČEK 2006, 30

²⁰⁵ CHOTĚBOR 1993, 12

²⁰⁶ KAŠIČKA, VILÍMKOVÁ 1970, 35

²⁰⁷ KAŠIČKA, VILÍMKOVÁ 1970, 36

²⁰⁸ VAČURA 1976, 197

²⁰⁹ KAŠIČKA 1970, 37

rytíře Delorges, aby ji přinesl zpátky. Rytíř tak beze slova učiní a vrací se s rukavičkou ke Kunhutě, která mu dává tušit, že už ho snad konečně čeká odměna. Rytíř, kterého ale urazil Kunhutin rozmar, hodí rukavičku do jejího klína a odchází od ní.

4 KRÁLOVSKÁ OBORA

Obora je opevněný les, přiměřené polohy a rozlohy, určený pro chov zvěře za účelem zábavného honu. Může být chápána i jako lesní zahrada, upravovaná i z estetického hlediska. V oborách byly zbudovány drobné stavby jako například gloriety, grotty, ale i lovecké zámečky, aby se pánové nemuseli vracet daleko zpátky do svých sídel. Kromě těchto esteticky ztvárněných staveb byly v oborách zřizovány účelové stavby, které sloužily chovu zvěře.²¹⁰

Rozsáhlým přírodním areálem, kterému Rudolf II. věnoval pozornost, byla Královská obora. Ačkoliv sám císař nebyl vášnivým lovcem, věnoval oboře stejnou pozornost jako svým zahradám. Velké změny byly uskutečněny v 16. století, kdy se obora po husitských válkách dočkala obnovy, k níž došlo v letech 1536 – 1548 a 1559 za vlády Ferdinanda I.²¹¹ Největší rozkvět obory však nastal za Rudolfa II. O oboru se zajímal od počátku své vlády, změnil podobu Letohrádku, rozšířil rybník pod Letohrádkem a zbudoval štolu – výjimečné technické dílo, které dnes nese císařovo jméno. K okraji obory císař připojil areál mlýna, který je nazýván císařským. Po smrti Rudolfa II. obora prochází méně příznivou dobou. Císařův bratr Matyáš se stěhuje se svým dvorem zpět do Vídně. A krátce poté začíná třicetiletá válka, která další rozkvět obory definitivně uzavírá.

4.1 Letohrádek

První stavbou pro lovce byl hrádek založený za vlády Přemysla Otakara II. Hrádek dal přestavět Vladislav II. Jagellonský na zámek v letech 1495 – 1502.²¹² Jeden z prvních počínů Rudolfa II. jako českého krále bylo přestavení loveckého letohrádku. Císař, zvyklý na nejlepší umělecká díla ve svém okruhu, nebyl se vzhledem Letohrádku spokojen. Roku 1578 byly podle rozkazu Rudolfa II. přistavovány k jádru stavby arkádové ochozy.²¹³ Letopočet souhlasí, neboť Rudolf jím datuje dopis staroměstským.²¹⁴

²¹⁰ SEDLÁČKOVÁ 19, 29

²¹¹ PACÁKOVÁ 1986, 12

²¹² JABLONSKÝ 2006, 117–120

²¹³ KRČÁLOVÁ 1975, 501

²¹⁴ NOVOTNÝ 2000, 30

Projektantem přestavby byl patrně dvorský stavitel Ulrico Aostalli.²¹⁵ Předpokládá se, že budova byla prodloužena na západ až k boku věže, která do té doby stála samostatně. Dvoupatrové jádro stavby není ovinuto sloupovým ochozem, jak je tomu v Královské zahradě, nýbrž pilířovým, který není v této době běžně užívaný. Nemůžeme přesně určit, jak pilířové arkády vypadaly, jestli měly balustrády či byly plné. Dodnes je zachován rozměr arkády, který se v neogotické přeměně dochoval. Obě patra byla patrně propojena od soklu vycházejícím pilířovým řádem, hlavice nesly korunní římsu. V každém patře byl sál, do kterého se vstupovalo z ochozu. [22]

4.3 Analogie

Důležitým vlivem na stavbu byl Letohrádek v Královské zahradě, který můžeme považovat díky své krátké vzdálenosti za nejvýznamnější.

Podobná myšlenka uspořádání stavby je také na španělském letohrádku v Alcazaru. Zde je dvoupatrová sloupová arkáda, oblouky jsou ovlivněny maurskou architekturou. Arkáda na rozdíl od české obdélné dispozice obíhá čtvercovou dispozicí. Letohrádek do této podoby nechal přestavět Karel V., bratr Ferdinanda II. a děd Rudolfa. S touto stavbou se mohl Rudolf setkat při výchově na španělském dvoře.

Letohrádek v oboře je půdorysným rozvrhem blízký antickým chrámům. Zároveň připomíná římské portikové vily. Propojení vily a zahrady zmiňuje L. B. Alberti či S. Serlio ve svých traktátech o architektuře.

Letohrádek v oboře je nejbližší stavbám italským v okolí Benátek. Nejvýznamnější je Palladiova Basilika ve Vincenze. Jak sám Palladio ve svém traktátu píše, jedná se o největší a nejkrásnější stavbu od dob starých, s kterými může být i srovnávána. Návrh byl přijat v roce 1549 a stavba byla dokončena roku 1614. Hlavní hmota stavby je obdélný sál, který je ve dvou patrech obehnán sloupovým ochozem. Motiv dvoupatrového ochozu je blízký s Letohrádkem v oboře. Nedaleko od Vincenzi v Cartiglianu je vila Morosini Capelo. Kde je také hmota stavby obehnána ochozem se sloupovou arkádou.

Samotný Letohrádek ovlivnil stavbu zámku v Opočně roku 1602. Stavba pravděpodobně ovlivnila kresby Paula Vredamana de Vries, který ilustroval svému otci

²¹⁵ PYTLÍK 2004, 23

Hansovi knihu *Perspectiva theoretica ac praktika*, kde v druhém díle nacházíme stavbu obtočenou sloupovým ochozem.²¹⁶

Pod Letohrádkem byl rybník založený již Ferdinandem I., ale s jeho velikostí nebyl Rudolf II. spokojen. Rybník byl zvětšen na zhruba obdélný tvar, na jedné straně zaoblený o celkové rozloze 21 hektarů.

Podle císařovy představy začali kopáči s hloubením rybníků na jaře 1582. Zároveň vznikala upevňující hráz, která je dodnes v podobě elipsovitě aleje zachována.²¹⁷ Uprostřed rybníku se nacházel ostrůvek s pavilonkem. Pavilonek byl půdorysně protáhlým oktogonem, který měl ob jednu stranu vstup, plné stěny byly prolomeny výklenky.²¹⁸ [25] Pavilonek měl být původně dřevěný a až dodatečně bylo nařízeno, aby byl vyzděn.²¹⁹ Po vypuštění rybníku v 19. století je ostrůvek patrný na louce, která vypuštěním vznikla. Ostrůvek je lemovaný mohutnými duby, které jsou v prostoru louky osamoceny. Tyto zachovalé útvary nám mohou přiblížit představu podoby a velikost Rudolfova rybníka. Vedle velkého rybníka byl vybudován v roce 1598 ještě menší rybník zvaný zelený. Pojmenovaný byl podle stříšky, která jej kryla.

4.4 Štola

Pro zajištění vody v nově zřízených rybnících byla vybudovaná štola, která se stala výjimečným technickým dílem své doby. Daleko jednodušším způsobem, jak přivést vodu do rybníků, by bylo například svedení vody korytem z Vltavy. To však díky císařově zálibě v pozoruhodnostech nestačilo. Původním záměrem nebyl jen přívod vody, ale štola měla sloužit jako plavební kanál pro císaře.

Císař Rudolf II. rozhodl o stavbě štoly v roce 1581. S vyměřováním se započalo roku 1582, hornické práce se započaly roku 1584.²²⁰ Práce na stavbě řídil pražský mincmistr Lazar Erker z Erkenfelsu. Jeho funkci převzal roku 1592 Van der Vam Kajas, který ji v následujícím roce dokončil.

²¹⁶ KRČÁLOVÁ, 501

²¹⁷ NOVOTNÝ 2000, 30

²¹⁸ KRČÁLOVÁ 1973, 28 KRČÁLOVÁ 1974, 65

Preiss 1986 v poznámkách uvádí odkaz na nepublikované sdělení Vilímkové, která zjistila, že ostrůvek byl nasypán až se stavbou tzv. dolního letohrádku, o kterém bylo rozhodnuto roku 1688

²¹⁹ PREISS 1986, 438

²²⁰ JABLONSKÝ 2006, 126

Původně měla být ražena z pěti kolmých šachet. Po dosažení požadované hloubky se začalo s hloubením kolmých šachet, které slouží k průtoku vody. Spodní voda zalila třetí střední šachtu, takže musela být zasypána. Tím vznikl nový nápor pramenů mezi čtvrtou a pátou šachtou. S tímto problémem si poradili vyhloubením dvou studní. Protože se jednalo o zvlášť pevný materiál, musel být změkčován žárem ohně.²²¹

K dosažení úrovně štoly došlo o dva roky později. Císař se domníval, že postup prací postupuje pomalu. Jeho nespokojenost také podporoval fakt, že dlouho trvající stavba stála Českou komoru mnoho peněz a na stavbu musel sám císař poskytnout půjčku. Postup prací chtěl císař kontrolovat osobně, proto si nechal Phendlerem vytvořit plán šachty. [23]

Plán je technicky, ale i výtvarně na vysoké rovní. Vytvořen je podrobnou kolorovanou kresbou na pergamenovém svitku dlouhém před dva metry a je navíjen na dřevěnou rukojeť. Zobrazuje řez štoly od Vltavy po Královskou oboru. Plán zaznamenává velikost šachet v měřítku, jejich počet a hloubku. Přehled, v jakém časovém úseku byly štoly proraženy, zaznamenává rokem, měsícem, dnem i hodinou.

Zachycuje i chod práce v šachtách. Nad každou šachtou byl dřevěný domek, v kterém byl ruční naviják – rumpál. Pomocí rumpálu byly kýble s kamenem vytahovány. Na navijáku byly kýble dva. Když jeden byl vytahován vzhůru, druhý byl spouštěn dolů. V kresbě první šachty je dokonce vyobrazen havíř, jak je spouštěn dolů v jednom kýblu. Několik metrů před horním vyústěním šachty, zhruba v jedné třetině, byl po straně vybudován průduch, na jehož konci byl rozdělován oheň. Oheň ohříval vzduch a tak došlo k proudění, pomocí kterého prach i kouř vycházel ven komínem. Na plánu je vyobrazena krajina při obou ústí štoly. Na levé straně je zachycena pohled na oboru horizontálně s lesy, paloukem a vysokou zvěří, na pravé straně je z ptačí perspektivy vyobrazena stráž s vinnou révou a tok Vltavy. Texty jsou psané ve španělštině, v jazyce císaři nejbližším. Na středu plánu je nápis v obdélném rámečku, který je bohatě zdoben. Ve středu drží dva lvi erb panovníků, andílek napravo drží český znak, druhý andílek vlevo drží pak znak uherský. Nápis v rámečku v překladu znamená „Věrné vyobrazení průkopu Jeho Veličenstva císaře z řeky Vltavy až do starého parku v celé své rozsáhlosti.“²²²

²²¹ NOVOTNÝ 2000, 32

²²² <http://www.boskowan.com/www/jirka/stola/stola/stola.htm> , vyhledáno 22. 3 2010

Po vykopání požadované hloubky dělníci začali kopat kolmo. Z původních pěti šachet byly proraženy jenom čtyři. Třetí prostřední šachta musela být zasypána, neboť se narazilo na silný proud vody. Po vyhloubení požadované hloubky šachet se začala razit štola. Štola se razila na obě strany zároveň, takže havíři postupovali vždy proti sobě. Poprvé se setkali havíři při proražení horniny mezi ústím v oboře a první šachtou. Datum tohoto proražení není zaznamenáno. K dalšímu proražení došlo mezi ústím do Vltavy a pátou šachtou 27. června 1589. K proražení úseku mezi první a druhou šachtou došlo 26. srpna 1589. V následujícím roce, přesně 14. července 1590 ve tři ráno, byla proražena štola mezi čtvrtou a pátou šachtou. K poslednímu propojení došlo v úseku mezi druhou a čtvrtou šachtou až 17. července 1593.²²³

V ústí štoly do Vltavy na nábřeží kapitána Jaroše stojí dům, na památku hornického umění v Čechách zvaný Havírna. Ústí štoly u Vltavy zůstalo bez výzdoby. Ústí část štoly v oboře byla vyzdobena rustikovým portálem. Na vrcholovém svorníku je vytesáno písmeno R pod císařskou korunkou a letopočet 1593. Odkazuje tak na císařskou fundaci a zaznamenává tak i dokončení tohoto pozoruhodného objektu. [27]

5 CÍSAŘSKÝ MLÝN

Ke kraji obory byla připojena císařem hospodářská usedlost mlýna. Na získání mlýna do vlastnictví císaře Rudolfa II. nacházíme v literatuře dva názory. První údaj o koupi areálu nacházíme například u O. Bašeové a I. Muchky. Ti uvádějí koupi mlýnského areálu Českou komorou v roce 1584 od ovdovělé Markéty z Valdštejna jako vyjádření vděku za přenesení císařského dvora na Pražský hrad. Naproti tomu v práci K. Hanzlíkové a A. Nováka se dočítáme, že si Rudolf II. areál mlýna do svého vlastnictví odkoupil sám v roce 1584. Novotný zmiňuje, že mlýn byl dokonce Komoře nabízen ke koupi, ale byl jimi odmítnut. O připojení mlýna k oboře usiloval již jeho otec. Po získání mlýna se císař ihned pustil do přestavby. Z venkovského účelného stavení se stával Lusthaus na úrovni.

Soubor budov byl stavěn asi od roku 1589 u mlýna, kde dříve stával letohrádek, jehož přestavbou celá stavba začala. Císař chtěl letohrádek spojit s jiným stavením chodbou s arkádami o dvanácti obloucích. Svůj záměr však jasně nezformuloval, ani když byl zajištěn

²²³ NOVOTNÝ 2000, 30–31

materiál na stavbu či už dokonce bylo vystavěno základové zdivo a pilíře.

Z manýristického areálu se nám mnoho nezachovalo. V čisté manýristické podobě nacházíme jen bránu, grottu a galerii. Architekti jednotlivých staveb v areálu mlýna nejsou doloženi. Přestavbu vedl U. Aostalli a stavební pisář David Florian z Lambštejna v letech 1589 – 1590²²⁴, pravděpodobně podle cizího projektu. Proto je možné uvažovat, že návrh arkádové budovy, nádrže a grotty provedl Antonio Valentino společně s Giovanni Gargiollem, který byl v této době již čtvrtým rokem u pražského stavebního dvora.²²⁵ Za autora brány je považován Filippi.²²⁶

Na půdorysném plánu z první poloviny 18. století před přestavbou je dobře čitelné uspořádání staveb. K plánu je připojen i pohled. Za branou se nachází terasa, na kterou se vstupuje po jednoramenných schodech, z terasy je vchod do grotty. Za grottou byla středem dispozice obdélníková budova, na kterou navazovala obdélníková nádrž. Stavby byly předsazeny arkádovou galerií. [25]

5. 1 Brána

Brána je datována rokem 1606, který patrně odpovídá i roku zadání císařem, na něhož odkazuje monogramem R ve štítu brány. Bránu s monogramem ve štítu zachycuje kresba A. Pucherny z doby kolem roku 1820. [26]

Průchod je zakončen půlkruhovým obloukem. Vchod je lemován polosloupky, zakončenými kubickou hlavicí s abakusem. Polosloupky nesou profilované prolomené kladí. Kladí je přerušeno ve středu třemi klenáky. Prostřední vrcholový klenák končí malou kuželkou ve vrcholu štítu. Ostění brány je zde opět členěno z malty vytaženou kvádrovou rustikou. Z rustiky vychází pásy přecházející přes polosloupky. Po stranách ze štítu vychází volutová křídla, která jsou v následujících letech oblíbená. [27] Typologicky spolu s Matyášovou branou od Scamozziho na pražském hradě předznamenává příchod barokního umění.

²²⁴ PREISS 1974, 68

²²⁵ KRČÁLOVÁ 1976, 13 TRYML 2006, 25

²²⁶ PREISS 1974, 71

5.2 Grotta

Nejzajímavější částí celého areálu i vrcholem kamenického díla je grotta. Jde o jediný zachovaný celek v areálu V mladších pramenech byla grotta také někdy označovaná jako Wasserbrunnen oder Bath.²²⁷

Grotty provedl kameník Antonio Brocco podle návrhu nejmenovaného architekta, pravděpodobně Gargioliho. Na stavbu byl použit kámen z Hloubětínského lomu, který byl objednan již v roce 1592. Účet za grotty vystavil na šest set třináct tolarů a podal komornímu účtárny. Radové mu neuznali cenu nákladů a seškrkali je na pět set padesát tolarů. Více si prý mistr nezaslouží, poněvadž si všechnu práci ulehčil použitím měkkého pískovce z Hloubětína.²²⁸ Stavba byla dokončena roku 1594.

5.2.1 Exteriér a interiér grotty

Při stavbě grotty se spojily složky přírodní i vytvořené lidskou rukou. O autorství průčelí můžeme jen spekulovat. Zdá se však nejpravděpodobnější, že jejím projektantem byl M. Fillipi. Průčelí je dokončeno roku 1606.²²⁹

V portálu je přírodní dílo zastoupeno rustikálním členěním s umělým hladkým pilastrem, lizénovými rámci lemujícími niky, stěny a plošné klenáky vytažené v omítce. Hladké pilastry jsou přepásány rýhovanými prstenci s triglyfovými hlavicemi. Nad hlavním klenákem je monogram R s královskou korunkou. Kamenná hladká římsa vycházející z portálu prochází třemi nikami a čtyřmi výklenky. Tím propojuje přízemí fasády. První patro je členěno obdobně. Hladká římsa je o něco širší a prochází pěti nikami a třemi výklenky. [28] Balustráda nad vstupem do grotty je zachycena na rytině A. Gustava.²³⁰ [29]

Můžeme předpokládat, že terasa nad vestibulem grotty i hlavní terasa měly kamenná balustrádová zábradlí.²³¹ Balustráda nad vstupem do grotty, která byla klasicistně přestavena na hladkou zídku, je zachycena na rytině J. Berky společně se dvěma plastikami snad už barokními.

²²⁷ MUCHKA 1998, 209

²²⁸ NOVOTNÝ, 2000, 39

²²⁹ PREISS, 1974, 71

²³⁰ PREISS, 1974, 70

²³¹ MUCHKA 1998, 209

Grotta budovaná do skály nám z exteriéru o svém kruhovém půdorysném řešení a interiéru nic neprozradí. Stěny interiéru grotty jsou pokryty kamennou řadovou bosáží. Řady se plynule zmenšují k vrcholu, kde je ponechán malý kruhový otvor, jediný zdroj světla do interiéru. Pravidelný prostor bosáže je přerušen pouze nikami v segmentových edikulách. Nad nikami jsou dvě kruhové římsy. [30]

5.2.2 Vlivy

Pokrytí bosáží v interiéru je nezvyklé, ale ne ojedinělé. Andrea Palladio je užil v portiku vily Caldogno v Caldognu a Jakopo Sansovina pokrýl pravidelnými řadami plochých kvádrů stěny i valenou klenbu koridoru benátské Zeccy z roku 1536, podobně jako v Praze mistr Antonio.²³² Můžeme vyzorovat další prvky mající podobu s pražským císařským mlýnem. V přízemí vily je obdobná bosáž jako na portálu grotty. Polosloupy s prstenci v prvním a druhém patře mají podoby s branou do císařského mlýna. Podobné propojení prvků na fasádě nacházíme u Jacopo Sansoviniho na průčelí vily Garzon z roku 1527. Hladká římsa zde propojuje v prvním i v druhém patře okenní rámy. Její kamenná líc má obdobu v pevnostních stavbách, v interiéru Sanmichelioho Nové brány ve Veroně nebo Sansovinovy benátské mincovny.²³³

Není zde žádný vliv z tufového krápníku Capraroly nebo Palazza Pitti, Dianiny grotty v Tivoli nebo Palissyho návrhů či jedné z grott vily Madama. Přitom s určitostí lze říct, že Rudolfovi byla jistě nejedna z těchto grott známa. Již jeho otec si roku 1568 objednal z Říma pohledy na díla zahradní architektury.²³⁴ V českém prostředí císařskou grottu můžeme přirovnat pouze s tzv. Velkou grottou, která byla přiřčleněna k augustiniánskému klášteru sv. Tomáše. Ani jedna grotta nebyla jeskyní s krápníky, ale centrálním zaklenutým prostorem.²³⁵

5.2.3 Inspirace kruhem

Kruhový prostor se do našich zemí dostává vlivem teoretických traktátů architektů od L. B. Albertiho až k A. Palladiovi z Itálie. Kruh doporučují jako nejvhodnější stavbu křesťanského chrámu. Mnozí z nich, v čele s Leonardem, Francescem di Giorgio a Bramantem, parafrázovali kruh ve svých ideálních návrzích. Doporučovali jej, odvolávajíc

²³²TAFURI 1969, 80

²³³KRČÁLOVÁ 1984, 169

²³⁴KRČÁLOVÁ 1974,

²³⁵MUCHKA / KRÍŽOVÁ 1996, 74

se na antické stavby, především na Pantheon a další římské centrály, jež, s výjimkou malých chrámků v Římě a Tivoli.²³⁶

Grotta bývá spojována s Pantheonem jako jeho zmenšenina. Pantheon ovlivnil nejvíce vzhled interiéru stavby. Oválný prostor Pantheonu je zaklenut kopulí s okenním otvorem. Klenba je z kazetových pásů, které se směrem k vrcholu zužují. Stěny jsou prolomeny nikami bez štítů. „Jako by se svými hustě řazenými nikami a plošnými výklenky ve dvou pořadí odvolávalo na stavby antické: dlouhý sled těchto dvou prvků podobně prostřídáných má dosud Zlatá brána Diokleciánova paláce ve Splitu.“²³⁷ Dalšími vesměs římskými inspiracemi mohou být Minerva Medica a Palladiem nazývaná Galluce, dále Konstantinovo baptisterium při S. Giovanni in Laterano, baptisterium a pozdější mauzoleum S. Constanza nebo Romulův chrám. Všechny tyto stavby jsou v podstatě bližším nebo vzdálenějším vzorem dispozice pražské grotty.²³⁸

Snad na Rudolfa II. zapůsobila novoplatónská grotta jakožto symbol, založený na Porfyriově spisu *De Antro Nympharum* několikrát vydaném v 16. století. Jeskyně představují smyslový svět, protože jsou tmavé, skalnaté a vlhké a protože svět se vzpírá pevnému utváření a je tekutý. Avšak symbolizují také svět rozumový, poněvadž jeho podstata je neviditelná, trvalá a pevná.²³⁹ Nepřímo tak poukazuje na Platónovo dílo *O státě*. Co muži připoutáni v jeskyni ke skále vidí, jsou zároveň loutky, které se objevovaly v automatických divadlech. Podobnost motivu mechanizovaných loutek v Platónově jeskyni a automatů v grottách italského a francouzského manýrismu je tak nápadná, že stěží může jít o pouhou náhodu, třebaže platónský moment nikdy výslovně uveden nebyl.²⁴⁰

Pražská grotta je svou podstatou manýristická, je ovšem výtvozem manýristického stylu Vignolova, suchého a racionalisticky systematizujícího.²⁴¹

Daří-li se, často s obtížemi, rekonstruovat původní program zahrad a grott v Itálii a Francii, pak smysl grotty pražské je nám uzavřen naprosto. Její niky a snad i její okolí nepostrádaly patrně sochařskou složku (plastickou, nikoli malířskou výzdobu doporučovali

²³⁶ WITTKOWER 1973, 6

²³⁷ FUČÍKOVÁ 1984, 169

²³⁸ WITTKOWER 1973, 14

²³⁹ PREISS, 1986, 178

²⁴⁰ PREISS, 1986, 180

²⁴¹ FORSSMANN 1956, 74

pouze pro chrámy i Alberti s Palladiem), její námět však už zůstane pravděpodobně provždy utajen.²⁴²

5.2.4 Nádrž

V areálu však nechyběla ani vodní plocha. Velká vodní nádrž plánovaná již v roce 1589 Ulricem Aostallim. Podle rekonstrukce plánu z 18. století byla pod kopcem Pecka zřízená nádrž, která se rýsuje v terénu.²⁴³ Byla obklopena ochozem, který mohl být krytý, ale nic tomu nenasvědčuje. Brocco zde tesal kamennou poprseň a další stavební články a detaily kamenného ochozu kolem nádrže.[31].²⁴⁴

Nádrž s ochozem se mohl opět odvolávat na antické tradice. Ale též má obdoby i v tehdejších zahradních areálech, hlavně italských a francouzských, kde vodní plocha zrcadlením staveb a soch zmnožovala zamýšlené efekty.

S přítokem vody se určitě počítalo, ale moc se nespěchalo. Možná i díky nerozhodnosti císaře, který se nemohl rozhodnout jak grottu z vnějšku zakrýt. Ani poté se podle záznamu z roku 1603, kdy se tu připomíná účast mistra Antonína Brocca, nerozhodlo. „Poněvadž se věděti nemůže, jestli JM Cská ráčí míti krov či nějakej nebo něco jiného nad tou vodárnou.“²⁴⁵

²⁴² KRČÁLOVÁ 197,16

²⁴³ PREISS1974, 71

²⁴⁴ KRČÁLOVÁ 1973, 537

²⁴⁵ PREISS 1974, 71

6 ZÁVĚR

Rudolf II. věnoval pozornost i přírodním útvarům v okolí Pražského hradu, které císař přebírá po svých předcích. Královské zahrada i Královská obora jsou dispozičně rozvrženy. Ke Královské oboře císař připojuje hospodářské stavení, které nechává přebudovat v manýristické sídlo.

Královská zahrada byla založena prvním Habsburkem na českém trůnu, Ferdinand I. zahradu založil roku 1534 a krátce poté následovala výstavba reprezentativních a zábavných staveb podle dobového vkusu. Maxmilián II. dokončuje stavby založené jeho otcem a nechává v zahradě postavit Fíkovnu, první kamennou stavbu v zahradě, která je vystavěna pro cizokrajné rostliny a nahrazuje tak přenášení rostlin do zaklenutých prostor či dřevěné přístřešky.

Dnešní podoba Královské zahrady nám mnoho o stavu rudolfínské zahrady nenapoví. Podobu zahrady musíme odvozovat ze zachovalých renesančních a barokních pramenů, plánů a vedut, které nás mohou navést na podobu rudolfínské zahrady.

Rudolfovy zájmy v zahradě můžeme rozdělit tematicky na dvě části. První jsou přístupové cesty a loubí vedoucí po zahradě, druhou částí jsou kamenné stavby, které nechal císař vystavět v zahradě.

V 90. letech 16. století nechal císař upravit přístupovou cestu do zahrady a navazující loubí. V severozápadním rohu zahrady dal vystavět Lví dvůr, který nahradil dřevěný Lví dvůr. Zřejmě v blízkosti Lvího dvora byla vystavěna kamenná oranžerie. V literatuře jsem o jejím umístění v zahradě a podobě nacházela rozdílné informace. Tento typ stavby je v pozdější barokní době velmi oblíben i v zámeckých a klášterních zahradách. Pražská oranžerie byla první stavbou tohoto charakteru v Evropě, proto by si jistě zasloužila více pozornosti.

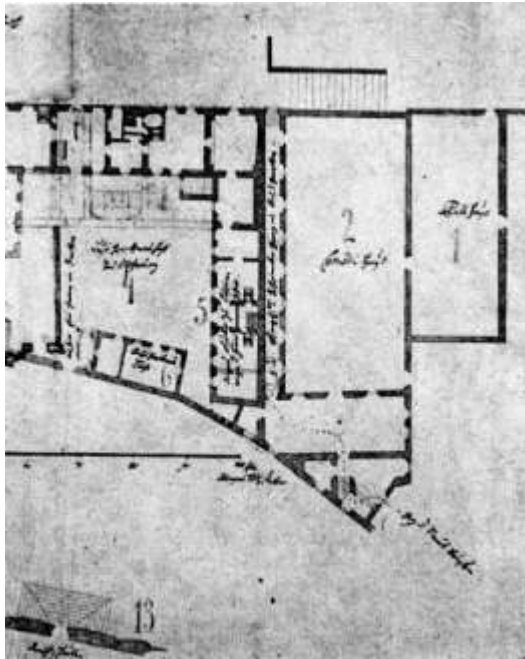
V literatuře nacházíme zmínky o grottě, plastikách, nádržích a fontánách, které se nacházely v různých místech zahrady. Realizace a umístění některých děl jsou archivně podloženy nebo zachovány v návrzích, některá tvrzení však nejsou archivně podložena a

zůstávají nevyjasněna.

Po vzoru letohrádku v Královské zahradě nechává Rudolf II. přestavět lovecký letohrádek v Královské oboře. Originální technické dílo zbudované za Rudolfa II. je štola nesoucí císařovo jméno. Nemělo sloužit jen k napájení rozšířeného rybníka v oboře, ale i k vyjížděním na lodičce. V přilehlém vesnickém stavení vznikl manýristický celek, který se nám do dnešních dnů nezachoval. Ve své původní podobě se zachovala pouze vstupní brána a grotta.

Při psaní této práce zaměřené více na Královskou zahradu, jsem nacházela mnoho nevyjasněných nebo jasně definovaných otázek, týkajících se podoby a umístění staveb, přístupových cest, zhotovení fontán až po osázení rostlin v zahradě.

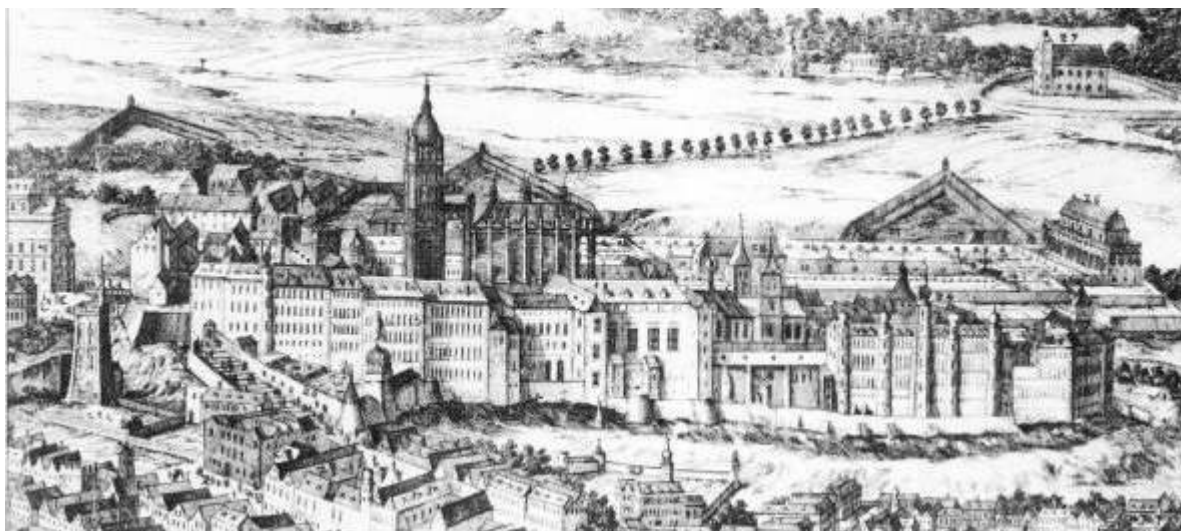
7 OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

1. H.J. Dienebier: Půdorys , 1750

2. Portál tajné chodby Rudolfa II.

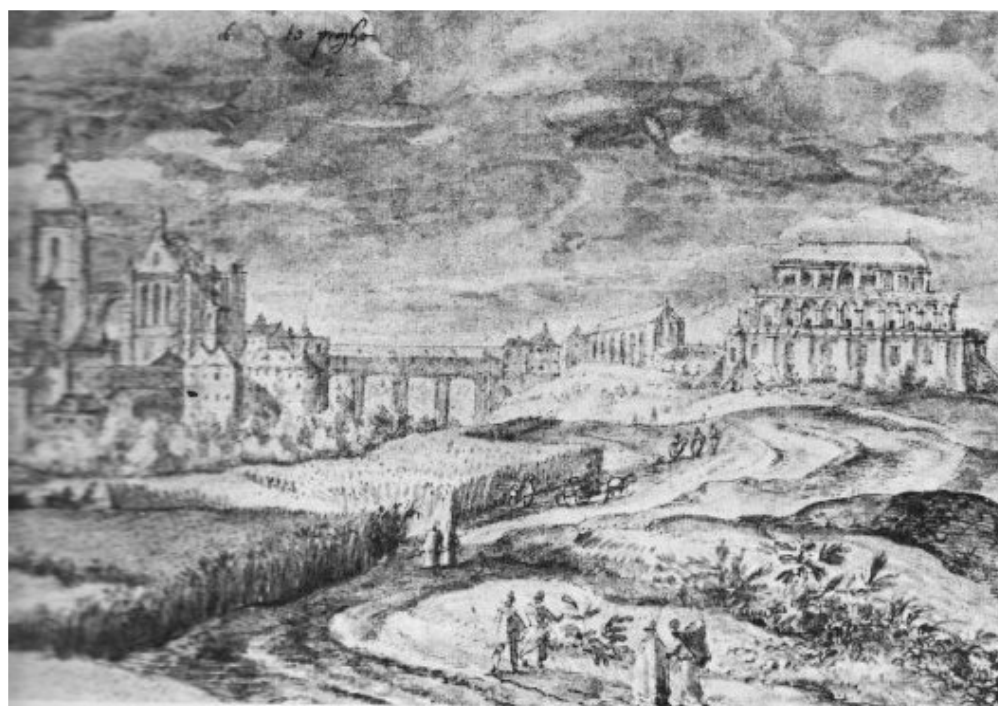
3. F. van den Ouden Allen: Pražský hrad s Královskou zahradou, 1680 – 1685

4. Rampa vedoucí od tajného vchodu

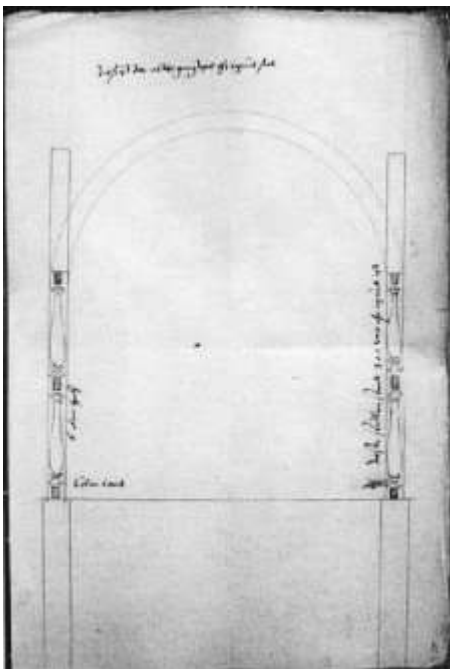
5. Pohled na Královskou zahradu z věže chrámu sv. Víta, 1740

6. P. Stevens: Pražský Hrad s Prašným mostem, míčovnou a Belvedere, 1610

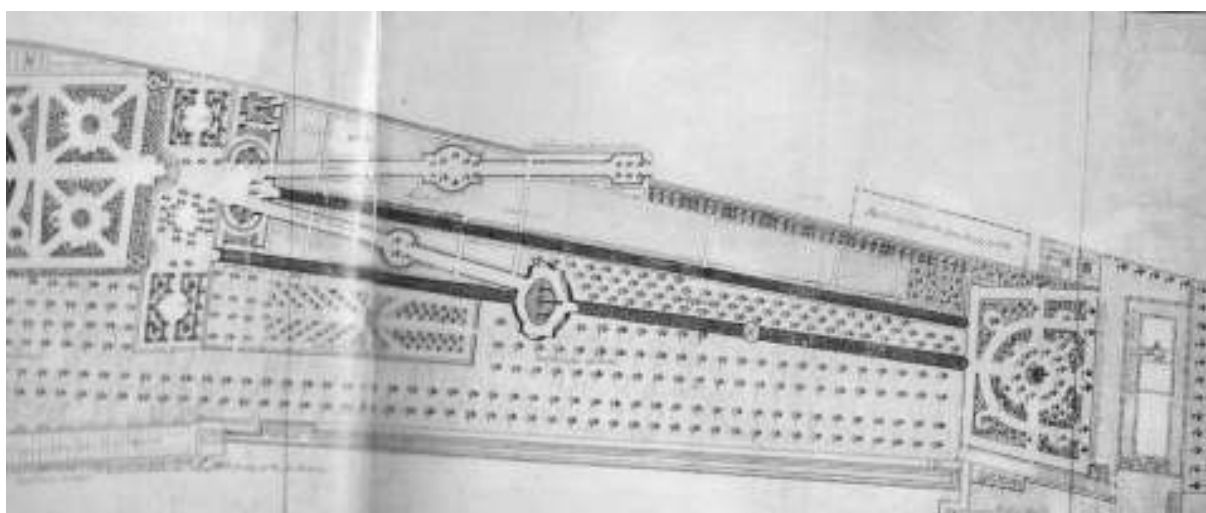
7. Most do zahrady, Brandýs n. Labem

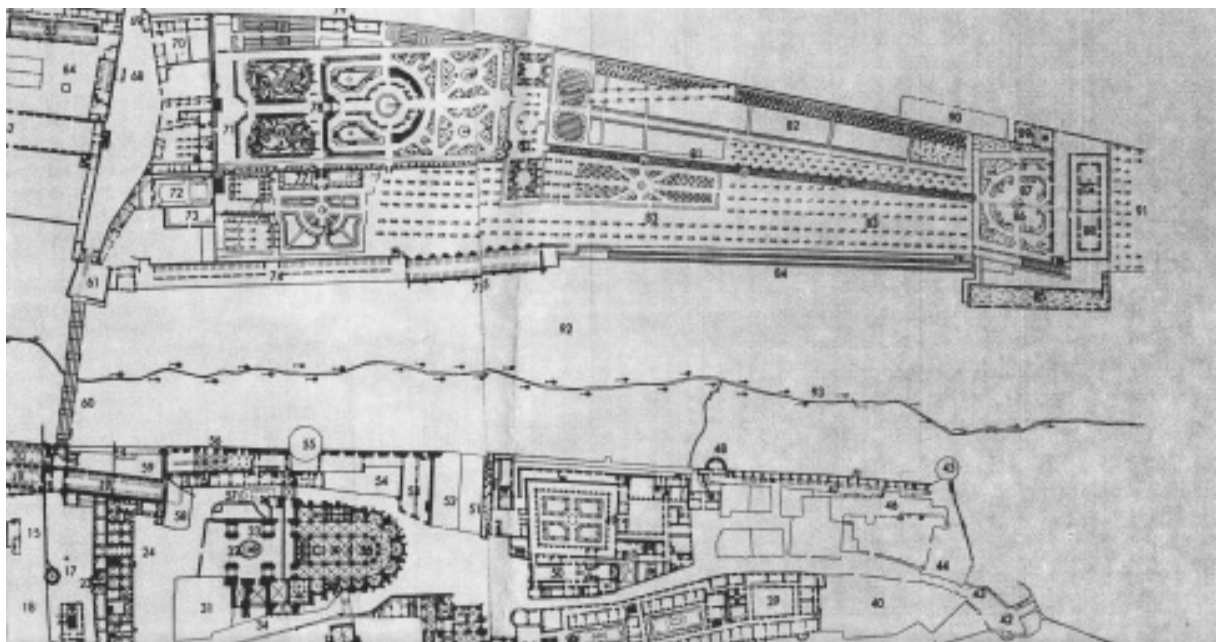
8. A. Altmann: Loubí „wie es jetzt steht“

9. L. Barrettus: Královský letohrádek s částí Královské zahrady, 1666

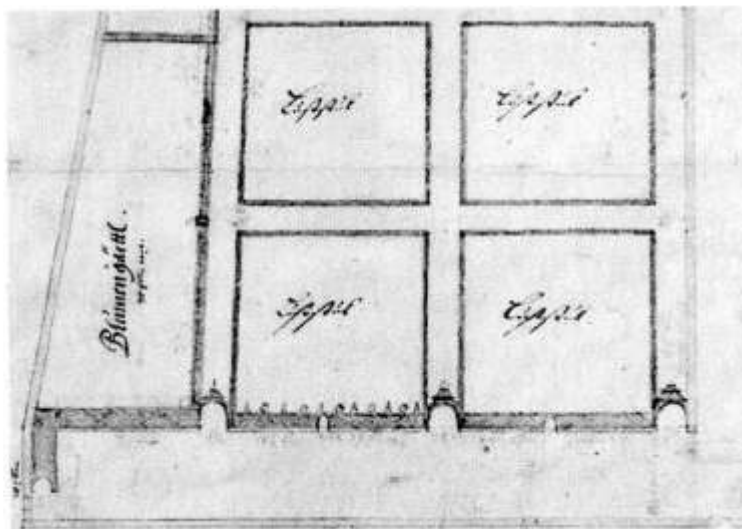
10. J. M. Zieglmayer: Královská zahrada, 1744

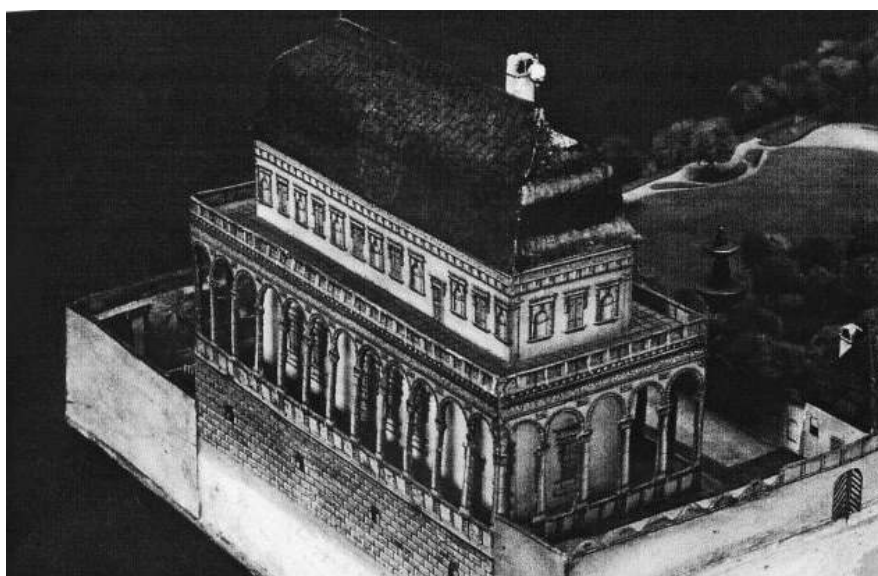
11. Plán Pražského hradu s Jelením příkopem, Královskou zahradou a Rajskou zahradou, 1755

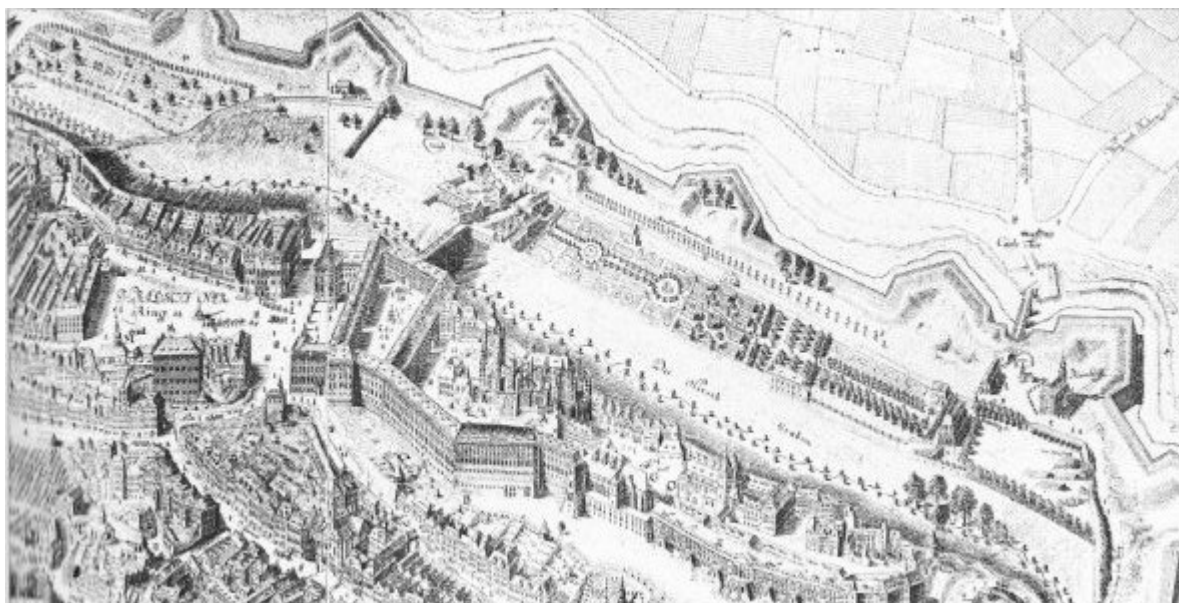
12. V. Kříčka: Zpívající fontána

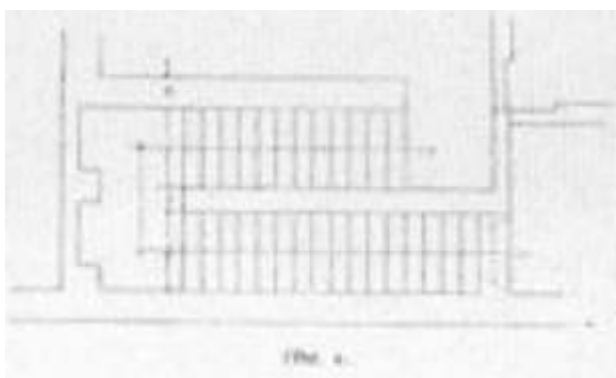
13. Plán Královské zahrady

14. Lagweilův model Královského letohrádku

15. Královská zahrada na Hubertově plánu, 1769

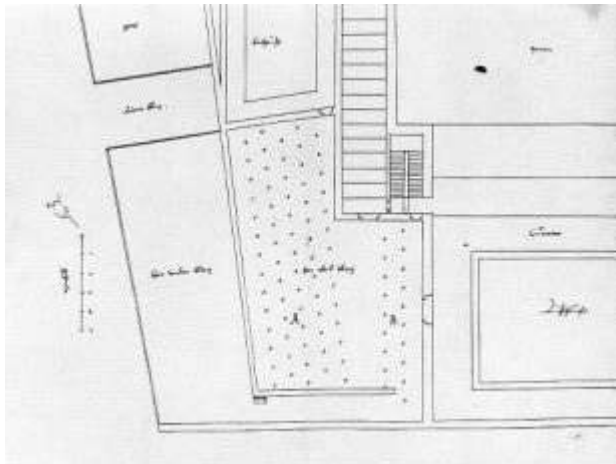
16. Dvouramenné schodiště na dolní terasu pod Letohrádkem

17. Kamenný portál v místech vyústění dvouramenného schodiště

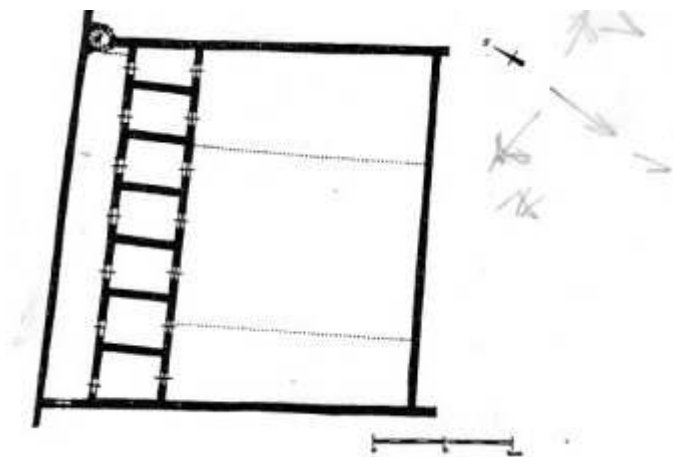
18. Dnešní stav schodiště vedoucí na dolní terasu pod Královským letohrádkem

19. B. Wolhmut: Část Královské zahrady, 1563

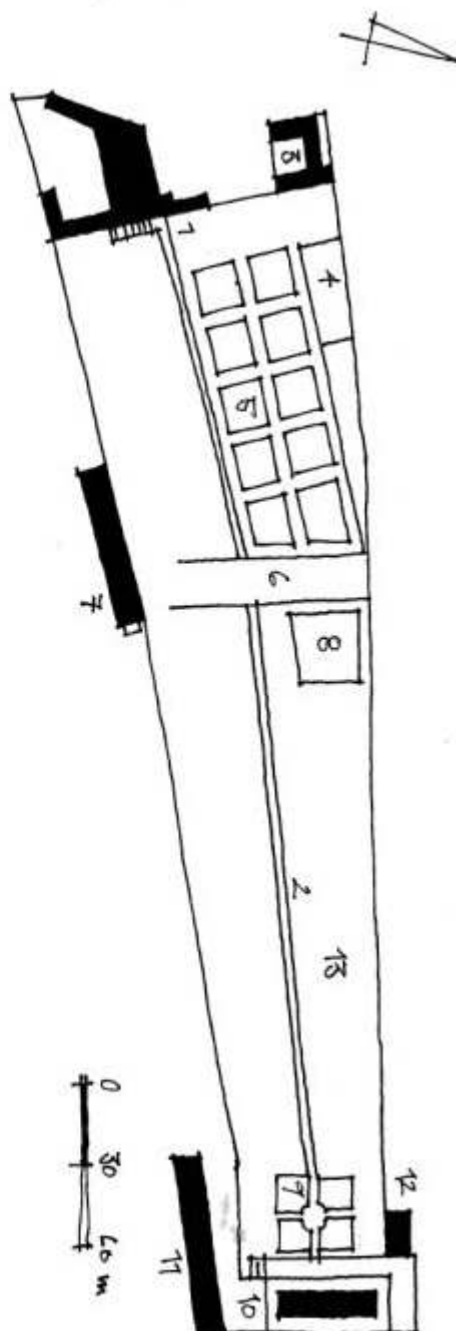

20. Fíkovna královské zahradě

21. Pravděpodobná schéma základního půdorysu přízemí

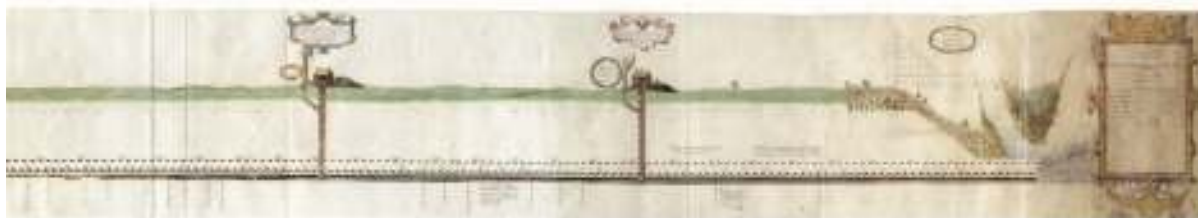
1. VÝSTUPNÍ PĚŠÍŇ DO ZAHRADY
2. PŘEVÉŠENÉ LOUŽI
3. LIL DVŮR
4. PRADEJNĚ POBĚNĚ UHŘEŠŤNÍ ORANŽERIE
5. ZÁTONKY
6. PÁLMAKY
7. VELKÁ MĚOVNA
8. BARDINETTO PRÁTKŮ KAINHARDTOWYCH
9. BARDINETTO
10. KRÁLOVSKÝ LETOHRÁDEK
11. FJKOVNA
12. DŮV ZAHŘADNÍKA
13. OVOČNÝ SÁD

22. Plán Královské zahrady za Rudolfa II.

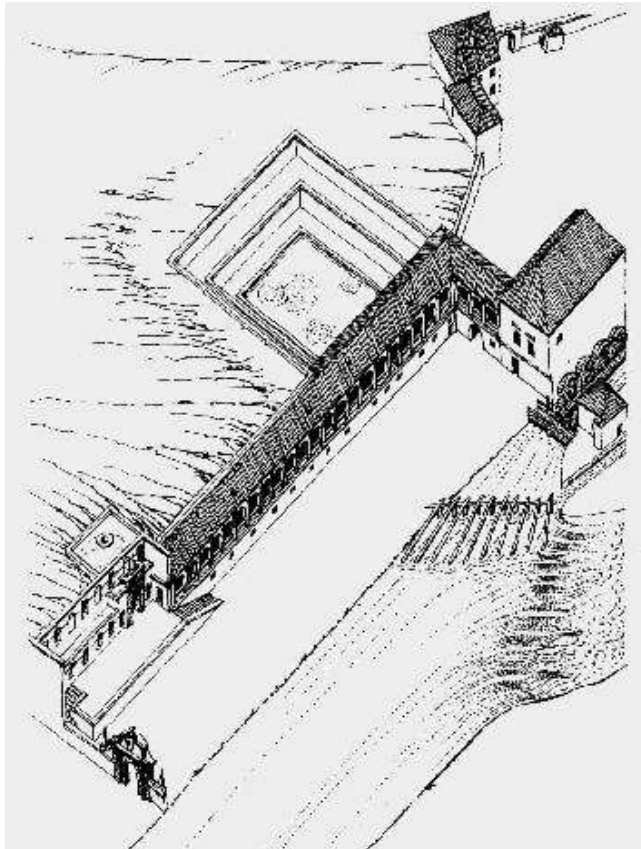
23. Letohrádek v Královské oboře

24. I. Phendler: Plán štoly, 1593

25. Portál Rudolfovy štoly

26. Rekonstrukce manýristické podoby Císařského mlýna

27. A. Pucherna: Císařský mlýn, 1820

28. Císařský mlýn, vstupní brána

29. Císařský mlýn, pohled na vstupní portál grotty

30. A. Gustav, J. Berka: Císařský mlýn, 1810

31. Císařský mlýn, interiér grotty

32. Císařský mlýn, prostor nádrže

8 SEZNAM VYOBRAZENÍ

1. Půdorys předmostí od J. H. Dienebiera 1750. In: DOBALOVÁ 2008, 20
2. Portál tajné chodby Rudolfa II. Foto: Archiv autora
3. F. van den Auden Allen: Pražský hrad s Královskou zahradou, 1680 – 1685. In: SKALICKÁ 2007, 49
4. Rampa vedoucí od tajného vchodu. Foto: Archiv autora
5. P. Stevens: Pražský hrad s Prašným mostem, Míčovnou a Letohrádkem. In: FUČÍKOVÁ 1986, nepag.
6. Pohled na Královskou zahradu z věže chrámu sv. Víta, 1740 In: SKALICKÁ 2007, 50
7. Most v zámecké zahradě, Brandýs nad Labem. Foto: Archiv autora
8. A. Altmann: Loubí „wie es jetzt steht“ In: DOBALOVÁ 2008, 25
9. L. Barrettus: Královský Letohrádek s částí Královské zahrady. DOBALOVÁ 2008, 14
10. J. M. Zieglmayer: Královská zahrada, 1744. In: PACÁKOVÁ – HOŠŤÁLKOVÁ 2000, 24 – 25
11. Plán Pražského hradu s Jelením příkopem, Královskou zahradou a Rajskou zahradou, 1755. In: VANČURA 1976, 140 – 141
12. Kresba fontány od Třičky z Bítýšky. In: HERAIN, 1905, nepag.
13. Plán Královské zahrady. In: DOBALOVÁ 2008, 27
14. Langweiluv model Královského letohrádku. In: DOBALOVÁ 200, 13
15. Královská zahrada na Hubertově plánu, 1769. In: SKALICKÁ 2007, 49
16. Půdorys dvouramenného schodiště na terasu. In: BALŠÁNEK 1897, 9
17. Kamenný portál v místech vyústění dvouramenného schodiště. Foto: Archiv autora
18. Dnešní stav schodiště vedoucí na dolní terasu pod Letohrádkem. Foto: Archiv autora
19. B. Wolhmut: Část Královské zahrady, 1563. In: DOBALOVÁ 200, 15
20. Fíkovna v Královské zahradě Foto: Archiv autora
21. Pravděpodobné schéma základního půdorysu přízemí. In: KAŠIČKA 1970, 37
22. Plán Královské zahrady za Rudolfa II. Kresba: Archiv autora
23. Letohrádek v Královské oboře. Foto: Archiv autora
24. I. Phendler: Plán štoly, 1593. In: JABLONSKÝ 2006, 127
25. Portál Rudolfovy štoly. Foto: Archiv autora
26. Rekonstrukce manýristické podoby Císařského mlýna. In: PREISS 1986, 69
27. A. Pucherna: Císařský mlýn, 1820. In: Věstník Klubu Za starou Prahu 2000, nepag.

28. Císařský mlýn, vstupní brána. Foto: Archiv autora
29. Císařský mlýn, pohled na vstupní portál grotty. Foto: Archiv autora
30. A. Gustav, J. Berka: Císařský mlýn, 1810. In: Věstník Klubu Za starou Prahu 2000, nepag.
31. Císařský mlýn, interiér grotty. Foto: Archiv autora
32. Císařský mlýn, prostor nádrže. Foto: Archiv autora

9 SEZNAM LITERATUTY

- BALŠÁNEK 1897 — Antonín BALŠÁNEK: Belvedere. Praha 1897
- BAŠEOVÁ 1991 — Olga BAŠEOVÁ : Pražské zahrady. Praha 1991
- BAŽANT 2006 — Jan BAŽANT: Pražský Belveder a severská renesance, Praha 2006
- BEČKOVÁ 1996 — Kateřina BEČKOVÁ: Langweilův model. Praha 1996
- BIRNBAUMOVÁ 1931 — Alena BIRNBAUMOVÁ: Pražské zahrady. In: *Kniha o Praze*. Praha 1931, 65-86
- BORGREFFE / LÜBKES / HUVERNNE 2002 — Heiner BORGREFFE / Věra LÜPKES / Paul HUVERNNE: Hans Vredeman de Vries und die Renaissance im Norden. Munich 2002
- ČELAKOVSKÝ / KALOUSEK / RIEGER / STUPECKÝ 1907 — Jaromír ČELAKOVSKÝ / Josef KALOUSEK / Bohuš RIEGER / Josef STUPECKÝ: O královském hradě pražském. Praha 1907
- DOBALOVÁ / HAUSENBLASOVÁ / MUCHKA 2008 — Sylva DOBALOVÁ / Jaroslava HAUSENBLASOVÁ / Ivan P. MUCHKA: Grüne Gänge im Königlichen Garten der Prager Burg. In: *Studia Rudolphina*, 2008, 18 – 33
- DOBALOVÁ 2005 — Sylva DOBALOVÁ: Vo trávnicích královských a jiných osvěcených a bohatých pánuov. In: *Studia Rudolphina*, 2005, 40 – 51
- DOBALOVÁ 2008 — Sylva DOBALOVÁ: Erzherzog Ferdinand II. von Habsburg, das Lusthaus Belvedere und die Fischbehälter im Königlichen Garten der Prager Burg. In: *Habsburg Die Gartenkunst*, 2008,
- DOKOUPIL / NEUMANN / RIEDEL / VESELÝ 1957 — Zdeněk DOKOUPIL / Pavel NEUMANN / Dušan RIEDL / Ivan VESELÝ: 1957
- DOLEJŠÍ 2002 — Josef DOLEJŠÍ: Alchymistické zahrady Čech. Beroun 2002
- DOLENSKÝ 1910 — Jan DOLENSKÝ: Praha ve své slávě. Praha 1910
- DUDÁK 2000 — Vladislav DUDÁK: Encyklopedie světové architektury. Praha 2000
- EDERER 2004 — Antonín EDERER: Pražské kašny a fontány. Praha 2004
- EVANS 1997 — Robert John Weston EVANS: Rudolf II. a jeho svět: kultura a myšlení ve střední Evropě 1576 – 1612. Praha 1997
- FIALA 1933 — Karel FIALA:

- FIERLINGER 1938 — Otakar FIERLINGER: Zahrady a obydlí: Zásadní zásady zahradní kompozice. Praha 1938
- FUČÍKOVÁ 1973 — Eliška FUČÍKOVÁ: Kašny. In: Umění. 1973,
- FUČÍKOVÁ 1989 — Eliška FUČÍKOVÁ: Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze. Praha 1989
- FUČÍKOVÁ 1991 — Eliška FUČÍKOVÁ: Umění na dvoře Rudolfa II. Praha 1991
- FUČÍKOVÁ 1997 — Eliška FUČÍKOVÁ: Rudolf II. a Praha. Praha 1997
- FUČÍKOVÁ 1997 — Eliška FUČÍKOVÁ: Rudolf II. a Praha: císařský dvůr a rezidentní město jako kulturní a duchovní centrum střední Evropy:katalog vystaveným exponátů. Praha 1997
- FUČÍKOVÁ 2003 — Eliška FUČÍKOVÁ: Příběh Královské zahrady. In: Příběh pražského hradu. Praha 2003, 246 – 250
- GOTHEIN 1914 — Marie Luise GOTHEIN: Geschichte der Gartenkunst II. Jena 1914
- HANZLÍKOVÁ 2000 — Kateřina HANZLÍKOVÁ: Císařský mlýn v Královské oboře aneb labutí píseň významné památky. In: *Zprávy klubu za starou Prahu* 30, 2000, 12-15
- HERAIN 1906 — Jan HERAIN: Bronzová fontána v Královské zahradě na hradě pražském. Praha 1905
- HERINK Z LIBOCE 1997 — Jan HERINK Z LIBOCE:
- HEROLD 1884 — Edvard HEROLD: Malebné cesty po Praze (II. Královský hrad pražský), Praha 1884
- HEROLD 1886 — Edvard HEROLD: Malebné cesty po Praze. Praha 1886
- HEROUT 1978 — Slabikář návštěvníků památek. Praha 1978
- HOŘEJŠÍ/KRČÁLOVÁ/NEUMANN/POCHE/VACKOVÁ 1979 — Jiřina HOŘEJŠÍ / Jarmila KRČÁLOVÁ / Jaromír NEUMANN / Emanuel POCHE / Jarmila VACKOVÁ: Renaissance Art in Bohemia. London/New York/Sydney/Toronto/Praha 1979
- CHOTĚBOR 1993 — Petr CHOTĚBOR: Zahrady pražského hradu. Praha 1993
- CHYTIL 1904 — Karel CHYTIL: Umění v Praze za Rudolfa II. Praha 1904
- JANÁČEK 1987 — Josef JANÁČEK: Rudolf II. a jeho doba. Praha 1987
- JANÁK 1953 — Pavel JANÁK: Úprava Míčovny na Pražském Hradě. In: *Architektura SČR*, 1953

- JANÁK 1937 — Pavel JANÁK: Úprava Královské zahrady na hradě pražském. In: Zprávy památkové péče, 1937, 2–4
- KRČÁLOVÁ 1989 — Jarmila KRČÁLOVÁ: Architektura doby Rudolfa II. In: *Dějiny českého výtvarného umění*, Praha 1989
- KRČÁLOVÁ 1974 — Jarmila KRČÁLOVÁ: *Centrální stavby české renesance*. Praha 1974
- KRČÁLOVÁ 1973 — Jarmila KRČÁLOVÁ: Kašny, fontány a vodní díla české a moravské renesance. In: *Umění* 21, 1973, 527–554
- KRČÁLOVÁ 1972 — Jarmila KRČÁLOVÁ: Kruh v architektuře českého manýrismu. In: *Umění* 20, 1972, 1–28
- KRČÁLOVÁ 1975 — Jarmila KRČÁLOVÁ: Poznámky k rudolfínské architektuře, *Umění* 23, 1975, 499–523
- KRČÁLOVÁ 1954 — Jarmila KRČÁLOVÁ: Zámek v Brandýse nad Labem. In: *Umění* 2, 1954, 136–152
- KRČÁLOVÁ 1989 — Jarmila KRČÁLOVÁ: Od renesance do závěru baroka. In: DČVU II/I. Praha 1989, 6–61
- KROPÁČEK 1991 — Jiří KROPÁČEK: Slovník pojmů z dějin umění. Praha 1991
- LIETZMANN 2008 — Hilda LIETZMANN: *Irdische Paradies*. München 2008
- MIHULKA 1939 — Antonín MIHULKA: Královský letohrádek zvaný Belveder. Praha 1939
- MIKOVEC 1860 — Ferdinand B. MIKOVEC: *Starožitnosti a památky země české*. Praha 1860
- MORÁVEK 1938 — Jan MORÁVEK: Z počátků Královské zahrady. In: *Umění* XI, 1938, 530–536
- MUCHKA 1991 — Ivan MUCHKA: Rudolf II. jako stavebník. In: *Umění na dvoře Rudolfa II.*, Praha 1991, 179–213
- MUCHKA 2003 — Ivan MUCHKA: Voda pro Hrad. In: *Příběh Pražského hradu*, Praha 2003
- MUCHKA 2006 — Ivan MUCHKA: *Rudolfínská Praha*. Praha 2006
- NOVOTNÝ 2000 — Antonín NOVOTNÝ: *Královská obora*. Praha 2000
- PACÁKOVÁ – HOŠŤÁLKOVÁ 1983 — Božena PACÁKOVÁ – HOŠŤÁLKOVÁ: Dvě královské obory v Praze. In: *Nika* 4, 1983

- PACÁKOVÁ – HOŠŤÁLKOVÁ 2000 — Božena PACÁKOVÁ – HOŠŤÁLKOVÁ: Pražské zahrady a parky. Praha 2000
- PACÁKOVÁ – HOŠŤÁLKOVÁ 2004 — Božena PACÁKOVÁ – HOŠŤÁLKOVÁ: Zahrady a parky v Čechách a na Moravě. Praha 2004
- PETRU / SVOBODA 1999 — Jaroslav PETRU / Antonín SVOBODA 1999: Pražské historické zahrady. In: *Zahradnický slovník naučný* 4, 1999,458-466
- PETRU 2000 — Jaroslav PETRU: Vodní živel. In: *Zahrada – Park – Krajina*. 2000,
- PODLAHA 1922 –1923 — Antonín PODLAHA: Plány a kresby chované v kanceláři správy hradu Pražského. In: *Památky archeologické* 33 1922 - 23
- PODLAHA 1920 – 1921 — Antonín PODLAHA: Staré plány Pražského mostu hradu Pražského. In: *Památky archeologické* 32, 1920 – 21
- PRÁŠEK 1908 — Justin V. PRÁŠEK: *Dějiny Brandýsa I*. Brandýs n/Labem 1908
- PREISS 1986 — Pavel PREISS: *Italští umělci v Praze*. Praha 1986
- PREISS 1974 — Pavel PREISS: *Panoráma manýrismu*. Praha 1974
- PREISS 1986 — Pavel PREISS: *Italští umělci v Praze*. Praha 1986
- PROCHÁZKA 1976 — Viktor PROCHÁZKA: *Zahrady Pražského hradu*. Praha 1976
- ROD 1925–1926 — Jaroslav ROD: Hradní potok. In: *Naše Praha, 1925–1926*,
- SEIBT 1985 — Ferdinand SEIBT: *Renaissance in Böhmen*. München 1985
- SCHOTTKY 1832 — Julius Max SCHOTTKY: *Prag wie es war und wie es ist*, 1. Praha 1832
- SKALICKÁ 2007 — Eva SKALICKÁ: *Pražské historické zahrady*. Praha 2007
- SVÁTEK 1899 — Jan SVÁTEK: *Ze staré Prahy*. Praha 1899
- SVOBODA 1978 — Jiří SVOBODA: Královský letohrádek I. In: *Památky a příroda* 3,1978, 1-10
- SVOBODA 1978 — Jiří SVOBODA: Královský letohrádek II. In: *Památky a příroda* 3, 1978,67-74
- SVOBODA / PROCHÁZKA 1975 — Pavel SVOBODA /Jiří PROCHÁZKA.: Míčovna. In: *Památková péče* 35, 1975, 18-44
- ŠAMANOVÁ 1961 — Eva ŠAMANOVÁ: *Architektura české renesance*. Praha 1961
- ŠIMEK 2000 — Pavel ŠIMEK: Královská obora. In: *Pražské zahrady a parky*, 2000, 175-180
- VANČURA 1976 — VANČURA: *Pražský hrad*. Praha 1976

- VÁVROVÁ 1994 — Věra VÁVROVÁ: Fíkovna v Královské zahradě Pražského hradu. In: Dějiny a současnost, 1994, 53 – 55
- VÁVROVÁ / MALÁ / JAROSLAV 1997 — Věra VÁVROVÁ / Věra MALÁ / Jirásek JAROSLAV: Klenot města. Praha 1997
- VILÍMKOVÁ / KAŠIČKA 1970 — Milada VILÍMKOVÁ / František KAŠIČKA: Lví dvůr Pražského hradu. In: Památková péče 30, 1970, 34-41
- VLČEK 2004 — Pavel VLČEK: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004
- VURM 1997 — Bohumil VURM: Rudolf II. a jeho Praha. Ostrava 1997
- WAGNER 2010 — Jiří WAGNER: Rudolfova štola.
<http://www.boskowan.com/www/jirka/stola/stola/stola.htm>, vyhledáno 22. 3. 2010
- WIRTH 1911 — Zdeněk WIRTH: Evropská zahrada. Praha 1911
- ZAP 1868 — Karel Vladislav ZAP: Královská zahrada a milohrádek. In: Popis královského hradu, hlavního chrámu u sv. Víta a všech jiných kostelův a světských stavení na Hradčanech v Praze. Praha 1868, 33 – 36
- VLČEK 2000 — Pavel VLČEK: Královská zahrada. Praha 2000

10 ANNOTATION

10.1 Garden of Rudolf II.

Today's resemblance of a garden will not tell us a lot about the original design. The garden was founded in 1534 by the emperor Ferdinand I. in renaissance style. When the landscape adjustment and delimitation of boundaries were done the king started to focus on building a folly, which stood on the eastern end and was detached by a wall with a gate into the garden. When a Ball Game Hall was built the main single disposition changed on the cross one. Rudolf II. assumed the garden in this resemblance. Rudolf's concerns can be divided into two groups. The first one are the main routes and bowers around and the second group are stone buildings, which the emperor ordered to build in the garden.

The emperor's secret way to the garden started in attic of a Dusty bridge and ended in a house-top of a house in a bridgehead. The emperor always entered to the garden by this secret entrance which is conserved until these days. Similar lay out of passage from garden to a castle is in Brandýs nad Labem, where at the end was an orangery. Wooden bower in the Prague's garden leads to a secret entrance in front of Singing well. Giardinetto around the well gained its final resemblance in 1593.

Stone buildings founded by Rudolf II. are extraordinary for our surroundings because of their purpose. Rudolf's building of a Lion's yard replaced a wooden one from the period of Ferdinand I. The construction has square ground plan with central yard, where were from hutches let out animals. The orangery was built by Rudolf II. for plants from abroad. There are different opinions about its resemblance and a place of establishment in literature.

We can find in an old literature that there were grotts, sculptures, vats and fountains on different places. However these statements are not verified and there is still a question about their location in the garden.

There was a King's park not far from the Prague's castle and the emperor was interested in it. Similar like King's garden he let the core of the folly to twine by arcade gallery. He joined a slim tower which used to be a view terrace. Beneath the folly the emperor let to extend a pond which was supplied by an adit and this is a unique technical piece of work of their times. There is a farmer estate in the neighbourhood of emperor's park which was rebuilt in manneristic area. The most interesting well preserved object in the area is a grotta carved out into a hill Pecka. We can see on the grotta Italian architectonic influence by Palladio or Sansovini who used stone bossage in the interior. There are artificial stalactites in a bubenec grotta according to Italian grottas.

The resemblance of Rudolf's gardens evokes a lot of unanswered questions. Finding answers demands a proper research of the topic in wider context. A question still remains if in this era is possible to find an answer which would accommodate everyone.

Key words:

Mannerism, garden, Prag, Rudolf II., architecture

Number of words:

14 840